

ÇALIŞMA ORTAMI

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
KADIN
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

Sayı: 66 Ocak - Şubat 2003

İki Ayda Bir Çıkar

- Sporda Başarı, Genç İşsizliği ve Beyin Göçü Kampanya Önerisi
  - İşyerlerinde Çıkış Kapıları ve Bunların İşaretlenmesi
  - Taş Kırma ve Eleme Tesislerinde Gürültü Sorunu
    - İnsan ve Çevresi
    - Yaşamın Kanat Sesleri
    - İstanbul... Ya Anadolu
- Sosyo-Ekonomik Statü ve Sağlık: Çevresel Risk Faktörlerinin - Potansiyel Rolü
  - Çocuk Hakları ve Çocukların Yaşam Kalitesi
    - Birliktelikler ve Katkılar
  - Bilgisayarınıza Güvenilebilir misiniz?
    - Paylaşma ve Zenginleşme
      - İki Dakika Düşün
- Fişek Enstitüsü Web Siteleri - Dünden Bugüne

İÇİNDEKİLER

BİZDEN SİZE

Sporda Başarı, Genç İşsizliği ve Beyin Göçü Kampanya Önerisi

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

İşyerlerinde Çıkış Kapıları ve Bunların İşaretlenmesi .....*Mustafa TAŞYÜREK*

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Taş Kırma ve Eleme Tesislerinde Gürültü Sorunu .....*Özkan GÜVERCİN - Ali AYBEK*

ÇEVRE

İnsan ve Çevresi.....*Ayçe ÇELİKER*

TOPLUM

Yaşamın Kanat Sesleri.....*Erdoğan BOZBAY*

YAŞAM

İstanbul... Ya Anadolu .....*Cihat UYSAL*

SOSYAL POLİTİKA

Sosyo-Ekonomik Statü ve Sağlık: Çevresel Risk Faktörlerinin Potansiyel Rolü.....*Şenay GÖKBAYRAK*

ÇOCUK HAKLARI

Çocuk Hakları ve Çocukların Yaşam Kalitesi .....*Şengül HABLEMİTOĞLU*

VAKIF HABERLERİ

Birliktelikler ve Katkılar

BİLİŞİM

Bilgisayarınıza Güvенеbilir misiniz? .....*Çeviren : Doruk FİŞEK*

VAKIF HABERLERİ

Paylaşma ve Zenginleşme .....*Çeviren : Can Umut ÇİNER*

BULMACA

iki Dakika Düşün.....*Mustafa TAŞYÜREK*

VAKIF HABERLERİ

Fişek Enstitüsü Web Siteleri - Dünden Bugüne

BİZDEN SİZE

SPORDA BAŞARI, GENÇ İŞSİZLİĞİ VE BEYİN GÖÇÜ KAMPANYA ÖNERİSİ

Süreyya Ayhan'ın başarısı, yalnızca yurt içinde yaşayan insanları değil, yurt dışında yaşayan Türklerin de sevince boğmuştur. Tıpkı futbol maçlarında olduğu gibi başarılı olduğumuz yarışmalara da kendi yörelerinde olduğunda koşacaklar ve milli takım ve sporcularını coşkuyla alkışlayacaklar; onların başarıları ile övünecekler.

Milli sporcuların ve milli takımların başarıları, farklı spor dallarında olması da, yurt dışındaki Türkler için bir övünç kaynağı olmasının ötesinde, onların kimliklerini göğüslerini gere gere açığa vurmalarına olanak vermektedir.

Ama bu başarının ortaya çıkışının bir rastlantı olmadığını, tek başına bu sporcuların değil de bir ekip çalışmasının ürünü olduğunu ve toplumsal desteğin başarının de bu

önemli anahtarlarından biri olduğunu yine en iyi yurt dışında yaşayan insanlarımız bilecektir. Hatta sporcuların ve onu destekleyen ekibin bu çalışmasının, günün ve haftanın tümüne yayılan yoğunluk gösterdiğini de şampiyon yetiştiren bu çevrelerde görmüşlerdir.

Sporda başarı için çocuklara ve gençlere yönelmek, başarıları kalıcı kılmak için de onları seçmek ve desteklemek gereklidir. Tüm spor dallarının anası ve başarının alt yapısını kuracak branş atletizmdir.

Atletizmde genç yetenekleri seçmek ve onların çevresini antrenöründen hekimine; beslenme uzmanından kondisyonerine kadar gönüllü bir ekiple sarmak olası...Bu çalışma sporda başarı için model bir çalışma ortaya koymalı.

Anadolu'nun dört bir köşesinden seçilecek genç yeteneklere burs vermek gerek. Bu burs için de yurt dışındaki Türkleri "finansör" olarak düşünebiliriz. Hatta onlara öncelikle kendi memleketlerinden seçilecek genç sporcu yeteneklere burs verebilme olanağı da sunabiliriz. Çünkü yurt-dışında yaşayanlar, o ülkelerde sporcuların nasıl uzun bir süreç içerisinde ve ne kadar geniş bir uzman desteği ile hazırlandıklarını biliyorlar. Gençlere sunulan geniş spor olanaklarının ne kadar geniş bir sporcu seçme olanağı yarattığını biliyorlar. Dolayısıyla başarıya giden yolu, bir çok şampiyonun nasıl varolduğunu tekrar tekrar görüyorlar. Onun için de bu projeye gönülden hak vereceklerdir.

Böylesi bir proje, aynı zamanda geniş bir genç nüfusa sahip ülkemizde de genç işsizliği için çıkış yollarından biri olabilir. Çünkü sporcunun hemen yanında ona destek olacak profesyonellere gereksinme var. "Burs" kavramı yalnızca genç sporcunun yeme-içme-vitamin-giyim vs'ni kapsamıyor; aynı zamanda onun gereksinme duyduğu sağlık bakımından eğitime kadar bir çok alanı finanse etmeyi de kapsıyor. Böylece ülkemizde varolan bazı iş alanları genişleyerek gençleri işe kavuşturacak. Böylece dağkeçisi ikinci bir projeye başlamış olacak... "Beyin Göçünden Beyin Gücüne" devam ediyor ama bunun yanı sıra daha somut bir proje "Sporda başarı ve Genç İşsizliği" ekleniyor. Yurt dışında deneyim kazanan ve yeni kültürlerle tanışan beyinlerin (yalnızca kafa emeğini değil, kol emeğini de içine alıyoruz), elde ettiklerini kök-ülkeleri (yani Türkiye) için de kullanmaları gerek. Gençlere bu kazanımları aşlamak olası, onlara spor ve onu destekleyen hizmetler gibi geniş bir istihdam alanı sunmak olası Böyle bir "pencere" açmaya ne dersiniz?

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

İşyerlerinde Çıkış Kapıları ve Bunların İşaretlenmesi

Mustafa TAŞYÜREK*

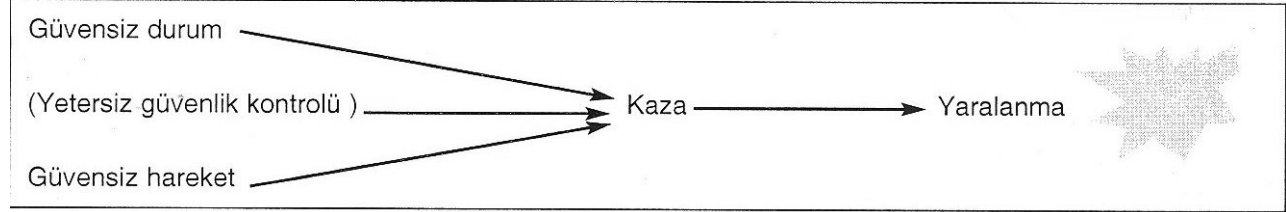
(mustafatasyurekat fisek nokta org nokta tr)

Kazaların nedeni araştırılırken makineler ve diğer fiziki koşullarla ilgili güvensiz durum ve çalışanlarla ilgili güvensiz hareketin bir arada olduğu saptaması genel kabul görmektedir.

Örneğin; Bir işçi atölyeden çıkış kapısına doğru koridor boyunca koşarken, herhangi bir iş için geçici olarak çekilmiş hava hortumuna takılarak düşüp bacağını incitti. Bu olayda güvensiz durum - geçitte / koridorda karşıdan karşıya yerden çekilmiş hava hortumu, güvensiz hareket - koşan işçi - bir aradadır. Düşme kazadır ve bacağını incitmesi yaralanmadır. Bu olayda yaralanma kazanın sonucudur.

Bu ilişki şöyle gösterilebilir:

Güvensiz durum ve güvensiz hareketin ortadan kaldırılmasıyla bütün kazalar önlenir.

Bir başka deyişle kaza, hava hortumunun çalışanı çelmeleme-si nedeni ile (direkt neden) doğrudan ilgilendirir ama çalışanın geceki uykusuzluğu ve düşüncesizliği vb. sonucu koridorda koşulmayacağı güvenlik kuralını unutmamasıyla dolaylı olarak ilgilidir.

Ayrıca, koridor ve geçitlerde hava hortumunun geçici olarak yerleştirilmesindeki iş güvenliği kuralı da hava hortumunu, altından geçmeye izin verecek şekilde yukarıdan (baş üstünden) geçirilmesi ihmal edilmiştir.

5 Eylül 1991'de Hürriyet gazetesinde resimli çıkan bir haberde; ABD'nin North Carolina Eyaletindeki Hamlet Kasabasında, Imperial Food Products adlı besin maddeleri üreten şirketin fabrikasında çıkan yangında 25 kişi boğularak ya da yanarak yaşamını yitiren, en az kişinin de ağır yaralandığını okuyoruz. Bilançonun bu kadar ağır olmasının nedeni olarak da çalışma sırasında çıkış kapılarının kilitli olması gösterilmektedir.

12 ve 13 Mayıs 1993 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki resimli haberlerde de ; Tayland'ın başkenti Bangkok'ta bir oyuncak fabrikasında çıkan yangında da 240 kişi ölmüş 500 den fazla kişi de yaralanmıştır. Burada da yine giriş - çıkış, yangın kapıları çalışma sırasında (hırsızlığa karşı) kilitli olduğu belirtilmektedir.

2 Mart 2001 tarihli milliyet gazetesindeki bir haberde İstanbul'daki bir hastanenin acil çıkış kapılarının kilitli olduğu görülmektedir.

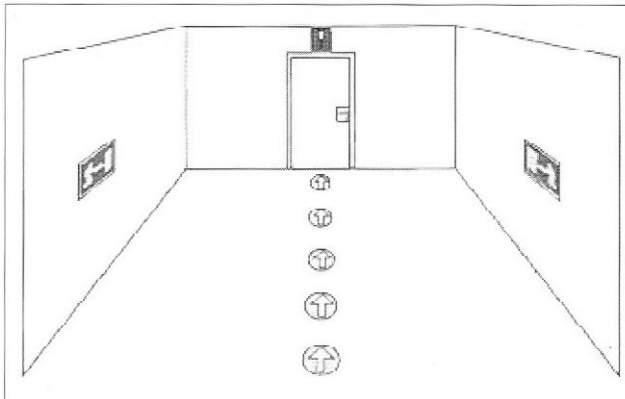
Deneyimlerimiz, özellikle deprem gibi acil durumlarda işyerlerinde çıkış / kaçış kapılarının kolayca görülecek şekilde işaretlenmesi ve koridorlara, geçitlere, çıkışı devrilecek engelleyebilecek hiçbir şeyin konulmaması gerektiğini göstermiştir.

Belirtilen basit örnek ve basına da yansıyan acı deneyimler; benzer veya daha kötü kazaların nedeni olan güvensiz koşulların ortadan kaldırılması için işyerlerinde geçitler ve çıkışlar ve bunların işaretlenmesinde aşağıda özetlenen kurallara uyulması gereğini ortaya koymaktadır.

- İşyerlerinin her çıkış yerinde; yüksekliği en az 15 cm., kalınlığı ise en az 2 cm. olan harflerle yazılmış ve kolayca okunabilen "ÇIKIŞ" "EXIT" sözcükleri olmalıdır.

- Her kapı, her geçit, her merdiven (güvenli bir yere) çıkış veya çıkış yolu olmayabilir. Yanlışlıkla çıkış yolu olarak kullanılmaması için buralara açıkça "ÇIKIŞ DEĞİL" "NOT AN EXIT" yazılmalı veya o bölümler ne amaçla kullanılıyorsa o yazılmalı, örneğin: "DEPO" "VAREHOUSE", gibi.

- En yakın çıkış yönü bulunabilecek herhangi bir yerden açıkça görülmeyen zaman, çıkış yerini gösterecek ve üzerinde "ÇIKIŞ - EXIT" yazılı ok işaret(ler)i kullanılmalıdır.

- Çıkış kapısına giden geçit yolları tehlike potansiyeli fazla olan yerlerden (özel olarak uygun bir bölme ile korunmadıkça) geçmemelidir ve olabildiğince kısa olmalıdır.

- Dekorasyon, mobilya veya başka işaretler gibi hiçbir şey çıkış işaretlerinin görünüşünü bozmamalıdır.

- Bir oda veya bölümdeki çıkışa açılan kapı veya çıkış yoluna açılan kapı yandan menteşeli iki tarafa açılır kapanır tipten olmalıdır.

a) Bir bölümde / odada 50'den fazla kişi çalışıyorsa veya,

b) Tehlike potansiyeli / riski yüksek olan bölge ise

buralardaki-çıkış kapıları dışarıya doğru açılır tipte olmalıdır.

- Çıkış kapısı ve çıkışa giden yol üzerinde çıkışı (ve çıkışı gösteren işaretlerin görülmesini) güçleştirebilecek herhangi bir engel konulmamalıdır. Çıkış yolu güvenilir bir yere / yola açılmalıdır.
- Gece de çalışılan işyerlerinde veya normal aydınlatma düzeyleri (çalışma saatleri süresince) azaltılan yerlerde çıkış işaretleri güvenilir bir ışık kaynağından uygun bir şekilde aydınlatılmalıdır.
- Çalışma saatlerinde hiçbir çıkış kapısı (acil durumda kaçışı engellememesi için) kilitli veya bağlı olmamalıdır.
- Yangın veya duman gibi bir engelin çıkış kapısının görülmesini engellemesinden dolayı; içerdekilerin tehlikeye maruz kalma olasılığı olan yerlerde, birbirinden uzak en az iki çıkış kapısı olmalıdır. (Bkz:Par.,Pat.,Teh.,ve Zar., Mad. Çal. İşy. İş.Al. Ted. Hak. T. M:8,9)

17 Ağustos 1999 depremi sonrası bir işyerinde acil çıkış kapısı.

---

* Kim.Müh.; İş Sağlığı ve İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı; Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi; Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

Taş Kırma ve Eleme Tesislerinde Gürültü Sorunu

Özkan GÜVERCİN* - Ali AYBEK**

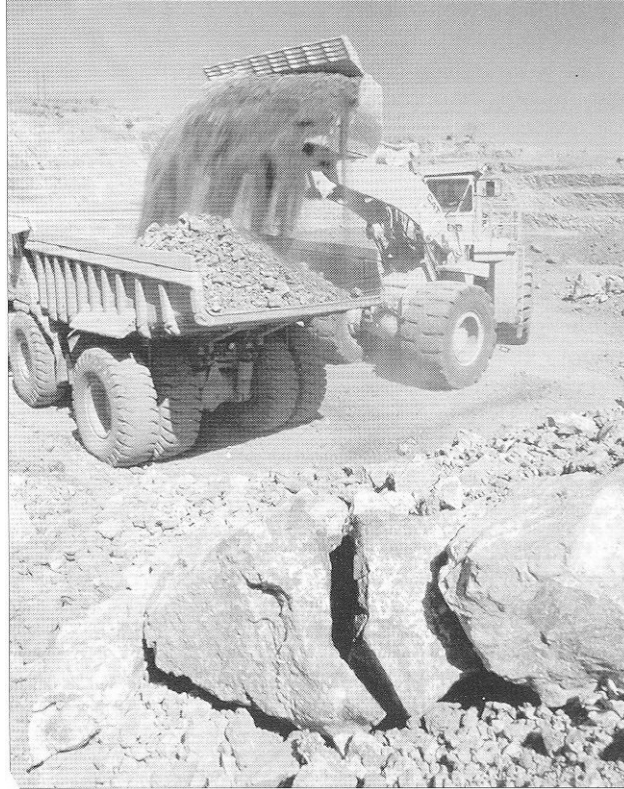
GİRİŞ

Nüfusu hızla artan, sanayileşen ve kentleşen ülkemizde konut, sanayi, tarım ve ulaştırma yapılarına duyulan gereksinim artmaya devam etmektedir. Bu yapıların inşasında çoğunlukla bağlayıcı malzeme (çimento-asfalt) ile birlikte agrega (kum-çakıl) kullanılmaktadır. Gün geçtikçe artan agrega gereksiniminin doğal kaynaklardan (deniz, nehir, göl ve ocak) karşılanması güçleşmektedir. Bunda doğal kaynakların yetersizliği kadar, bu kaynaklardan agrega alınmasının çevreye verdiği zararlar da önemli olmaktadır. Belirtilen nedenlerle, yapı işlerinde gereksinim duyulan agreganın, kayaların çeşitli tiplerdeki taş kırma makineleri (konkasörler) ile kırılması yoluyla elde edilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu amaçla daha çok kalker kayaçları tercih edilmektedir. Bu tercihte, kalker kayaçlardan elde edilen agreganın pürüzlü bir yüzey oluşturarak, çimento ile iyi aderans yapması, bol miktarda ve yaygın olarak bulunması, kalker kayaçlarının diğer bazı kayaçlara oranla daha yumuşak olması nedeniyle, kırma işlemi sırasında makinelerde sorun yaratmaması başlıca etkindir.

Taş kırma tesisleri, taşıma giderlerini azaltmak, toz ve gürültünün yerleşim yerlerine zarar vermesini önlemek amacıyla, yerleşim yerlerinden uzakta ve genellikle taş ocaklarının yakınlarında kurulmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar, taş kırma tesislerinde çalışanları toz ve gürültünün olumsuz etkilenmelerinden korumaya yetmemektedir.

Gürültü genel olarak istenmeyen rahatsız edici ses olarak tanımlanır. Endüstrideki gürültü ise işyerlerinde çalışanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz yönde etkileyen, fizyolojik ve psikolojik etkiler bırakan ve iş verimini olumsuz yönde etkileyen sesler olarak tanımlanmaktadır [1, 2, 3].

Gürültünün insan sağlığı üzerine etkileri başlıca dört bölüm halinde incelenebilir. Bunlar; işitme hasarları şeklinde görülen fiziksel etkileri, vücut aktivitesinde görülen fizyolojik etkileri, rahatsızlıklar, sinirlilik gibi psikolojik etkileri ve iş veriminin azalması, işitilen seslerin anlaşılabilmesi gibi görülen performans etkileridir [1].

Gürültünün insan sağlığı üzerine etkisi kişiden kişiye farklılık göstermekle birlikte, en belirgin etkisi işitme kayıplarına neden olmasıdır. Çalışma ortamına yayılan ve şiddeti 60 dB(A)'nın üzerinde olan sesler, çalışanları çeşitli şekillerde rahatsız etmektedir. Sesin şiddeti yükseldikçe, çalışanların sağlıkları üzerindeki olumsuz etkileri de artmaktadır. Bu etkilerin dışı vurum süreci uzun zaman aldığından, işletmeler gürültü konusunu pek önemsememektedirler.

Bu nedenle ülkemiz endüstrisinde en çok rastlanılan (belkide saptaması en kolay olduğu için) meslek hastalıklarının başında gürültü kaynaklı meslek hastalıkları gelmektedir. Uzun süre şiddetli gürültünün **80 dB (A)'nın üzerinde** etkisinde bulunan kişilerde geçici veya kalıcı işitme kayıpları olabilmektedir. Geçici işitme kayıpları belli bir süre gürültülü ortamda bulunmaktan kaynaklanır. Gürültünün insan üzerindeki olumsuz

etkisi belli bir süre dinlendikten sonra kaybolur. Ancak söz konusu süre oldukça uzundur. Örneğin 90 dB'in üstündeki gürültülü bir ortamda 100 dakika çalışan bir insanda meydana gelen 18-20 dB şiddetindeki geçici işitme kaybının giderilmesi

için kişinin bu ortamdan 1000 dakika uzak kalması gerekmektedir. Yani geçici işitme kayıplarının önlenmesi için gerekli süre gürültülü ortamda geçirilen sürenin 10 katı kadardır. Ayrıca gürültü düzeyi arttıkça işitme kayıpları da artmaktadır. Bu durumda iyileşme için daha fazla süreye ihtiyaç duyulmaktadır [4].

Buna karşın, çalışma yaşamında dinlenme süresi en çok çalışılan süresinin iki katı kadar olabilmektedir. Bu nedenle çalışanlarda oluşan geçici işitme kayıpları zamanla yığılmakta ve sonuçta sürekli işitme kaybı şekline dönüşmektedir. 80 dB(A)'nın üzerindeki seslerin oluşturduğu işitme kayıpları kalıcı olup, kesinlikle iyileşmezler. Araştırmalar basit önlemlerin alınması durumunda 80 dB (A) düzeyine kadar olan gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenebileceğini göstermektedir. Bu amaçla iş yeri koşullarında 8 saatlik çalışma süresi boyunca kulak koruyucuları kullanılmadan dayanıla-bilecek en yüksek ses düzeyi 80 dB (A) olarak saptanmıştır. Ses hoşla gitse dahi önlemler alınmaz ise 80 dB(A)'nın üzerinde gürültünün bulunduğu bir ortamda çalışanların sağlığının korunması güçleşmektedir [5].

(Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) standartlarında genel olarak 85 dB(A)'nın üzerindeki gürültüler için işitme kayıplarının korunmasına yönelik önlemlerin alınması öngörülmektedir. Ancak 80 -85 dB(A) arasında gürültü bulunan işyerlerinde (tekstil sanayindeki deneyimler) işitme kayıplarının olduğunu belirtmektedir.)

Gürültü etkisindeki çalışanlarda verim düşüklüğü yanında iş kazalarına karışma eğilimi de arttığından işletmelerde gürültünün kontrolü önem kazanmaktadır. Bu amaçla gürültünün çeşitli yöntemlerle önlenmesi yoluna gidilmektedir. Bu yöntemler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar

- Gürültünün kaynağında azaltılması,
- Gürültünün alıcıya ulaşmadan yayıldığı yolda engellenmesi,
- Kişisel kulak koruyucuları kullanılarak gürültü etkisinin azaltılması şeklinde sıralanabilir [6].

Bu önlemlerin alınması mühendislik (teknik) uygulamaları veya yönetsel (idari) yöntemlerle sağlanabilir. Gürültünün olanaklar ölçüsünde kaynaktan azaltılması esastır. Bu amaçla makine tasarımından başlanarak, bakım, titreşim yalıtımı ve titreşim sönmüleyici malzemelerin kullanımı, makinenin "sesin ortama yayılması engellenecek şekilde" etrafının kapatılması (kısmi hücre uygulamaları) susturucu kullanılması, daha az gürültü yapan üretim tekniklerinin seçilmesi, bakım ve yağlama işlerine özen gösterilmesi uygun olmaktadır. Gürültünün alıcıya ulaşmadan engellenmesinde ise, gürültülü makineleri bir birinden uzak tutmak, gürültülü ortamda çalışanların sayısını ve çalışma saatlerini mümkün olduğu kadar azaltmak, gürültülü yerde rotasyon uygulamak ile iş yerinin inşasında ses emici malzemelerin kullanımı yanında gürültü kaynağı ile alıcı arasına ses tutucu perdeler yerleştirmek yöntemleri uygulanabilir. Kişisel koruyucular kullanmak, yukarıda sıralanan yöntemlerin yeterli olmadığı durumlarda, yani son çare olarak uygulanır. Bu durumda çalışanların tek tek gürültünün etkilerinden korunması bir zorunluluktur. Bu amaçla kulak tıkacı, başlık veya kulaklık gibi kişisel koruyucular kullanılmaktadır. Ancak kişisel koruyucuların kullanımının sağlanmasında, koruyucu seçimi önemli olmaktadır. Kişisel koruyucuların seçiminde;

- Gürültüye sunuk kalanların kulak yapısı, özellikle dış kulak yolunun büyüklüğü ve şekli,
- İşyerindeki gürültünün frekans dağılımı ve gürültünün düzeyi / şiddeti,
- İş yeri ortamındaki sıcaklık, nem ve ortam kirliliği ile
- Kulak tıkacı kullanımında temizliğe özen gösterilmesi gerekmektedir. Örneğin uzun süre kulak tıkacı kullanılması genellikle rahatsız edicidir. O nedenle kişilerin farklı koruyuculardan hangisi ile daha rahat edebilecekleri araştırılmalıdır

(7)

Gürültünün insan sağlığına olumsuz etkilerini ortaya koyan bilimsel veriler dikkate alınarak, bu etkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla yapılan yasal düzenlemelerden biri de Gürültü Kontrol Yönetmeliği'dir. Söz konusu yönetmelikte, gürültünün şiddeti yanında, gürültülü ortamda çalışılan sürenin de insan sağlığı üzerinde etkili olduğu belirtilerek, çalışma saatlerinin ortamın gürültü düzeyine göre saptanmasının gerektiği vurgulanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Gürültü düzeyleri ve günlük en çok çalışma süreleri (1)

En yüksek gürültü düzeyi (dB (A))	80	90	95	100	105	110	115
Çalışma süresi (Saat/Gün)	7.5	4	2	1	0.50	0.25	1/8

Çizelge 1 incelendiğinde, insan sağlığı açısından, gürültü düzeyi arttıkça çalışma süreleri kısalmakta ve 115 dB (A)'da bu süre 1/8 saate kadar düşebilmektedir.

Yine İş Kanunu'nun 73 ncü ve İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü'nün [8], 3. ve 4. Maddeleri işçilerin sağlığını bozabilecek ve çalışanların kazaya uğramalarına neden olabilecek etkilerin azaltılmasına yönelik önlemlerin işveren tarafından alınacağı ve işçinin de bu kurallara uyma zorunluluğunun bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca işçinin eğitilmesi iş verenin teknik ve bilimsel gelişmeleri izleyerek, gürültünün etkilerini azaltılması yönünden çalışmalar yapması gerektiği vurgulanmaktadır.

Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nde [9], taş ocaklarında taşı çıkarma, kırma kesme taşıma yontma ve öğütme işlerinde kadın ve çocukların çalıştırılmayacağı belirtilmiştir.

Bu yasal düzenlemelere ve gürültünün insan sağlığına etkilerini ortaya koyan bilimsel verilere karşın, bugün başta taş kırma tesisleri olmak üzere işletmelerin gürültü konusuna yeterli duyarlılığı göstermedikleri söylenebilir.

Bu araştırmada Kahramanmaraş ve Gaziantep illerine mıcır sağlayan iki taş kırma tesisinde oluşan gürültü düzeyleri belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, konu ile ilgili mevzuatla karşılaştırılmış ve söz konusu işletmelerde gürültünün çalışanlar üzerine olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Kahramanmaraş ve Gaziantep illerine kırma taş sağlayan iki taş kırma ve eleme tesisi ile bu tesislere ait büro ve sosyal tesislerde ortaya çıkan gürültü oluşturmaktadır. Bu tesislerden (I. işletme) birinde üretim tek vardiya halinde olup, tesisin üretim kapasitesi 3500 ton/gün ve çalışan sayısı 30 kişidir. İkinci tesiste (II. işletme) üretim çift vardiya şeklinde sürdürülmektedir. Tesisin üretim kapasitesi 7 000 ton/gün ve çalışan sayısı 50 kişidir. Her iki tesis de taş ocaklarının yakınına kurulmuş ve sosyal tesisler ile ana ünitelerin yer seçiminde hakim rüzgar yönü dikkate alınmıştır.

Tesislerdeki gürültü düzeyi Digital Impulse Sound Level Meter CEL-254 marka gürültü ölçer ile yapılmıştır. Bu cihaz hızlı ölçüm konumunda 125 milisaniyede 1 ölçüm, yavaş değişken ölçüm konumunda 1 saniyede 1 ölçüm yapabilmekte ve bilgileri hafızasında depolayabilmektedir. İstenildiğinde maksimum, minimum ve ortalama değerleri verebilmektedir [10]. Gürültü ölçümleri günün 09, 13 ve 16 saatlerinde işletmelere gidilerek, birer saat süre ile yapılmış ve ölçümlerin ortalaması alınmıştır. Ölçüm için, rüzgar hızının hafif ve havanın açık olduğu günler tercih edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya konu olan taş kırma tesisleri ile bunlara bağlı büro ve sosyal tesislerde ölçülen gürültü düzeyleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, taş kırma tesislerinin ana ünitelerinde gürültü düzeyi ortalama 97.6-98.4 dB (A) olarak saptanmıştır. Bu değerler, konu ile ilgili yasal düzenlemelerden 1984 yılında çıkarılan, Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak 7.5 Saat veya Daha Az Çalışması Gereken İşler Hakkındaki Tüzük'te belirtilen 95-100 dB değerlerinin arasında yer almaktadır. Her iki işletmede de gürültü düzeyi öğlen saatlerinde (saat 1300 -1400) maksimum düzeye çıkmaktadır. Bunda rüzgar hızının düşük olması etkindir. Sabah ve akşam saatlerinde ana ünitelerdeki gürültü düzeylerinde önemli bir farklılık gözlenmemesine karşın büro ve yatakhanelerde gürültü düzeyinin azaldığı görülmüştür. Bu durum, rüzgar hızı ile ilişkili olup, işletme ünitelerinin doğru planlamasının bir sonucudur. Planlamada hakim rüzgar yönü yatakhane ve sosyal tesislerden ana üniteye doğrudur. Böylece rüzgar ana üniteye gürültüyü tesislerin bulunduğu yönün tersi bir yöne taşımaktadır. Sosyal tesis ve buralardaki ses düzeyinin ana üniteye göre düşük kalması, büro ve sosyal tesislerde gürültü düzeyinin uygun olduğu anlamına gelmemektedir.

Çizelge 2. Taş kırma tesisleri ile bunlara bağlı büro ve sosyal tesislerde ölçülen gürültü düzeyleri

İşletme No	Bölüm	Ölçüm yapılan saatlerde ortalama gürültü düzeyleri			
		9 ⁰⁰	13 ⁰⁰	16 ⁰⁰	Ortalama
I	Ana ünite (Konkasör)	98.2	99.5	97.6	98.4
	Büro ve sosyal tesisler	76.8	80.4	70.8	76.0
	Yatakhane	60.2	63.0	58.0	60.4
II	Ana ünite (Konkasör)	97.5	98.4	96.9	97.6
	Büro ve sosyal tesisler	74.2	75.2	71.1	73.5
	Yatakhane	58.4	59.8	54.8	57.7

İşletmelerin ana ünitelerinde gürültü düzeyi (97.6-98.4 dB (A)) ise insan sağlığını bozacak boyutların çok üzerindedir. Çünkü Gürültü Kontrol Yönetmeliği'ne göre gürültü düzeyi 90 dB (A) olan çalışma alanlarında günlük çalışma süresi 2 saatle sınırlandırılmıştır [1]. Oysa çalışanlarla yapılan görüşmelerde, uzun süredir aynı işletmelerde çalıştıkları, işletmelerden birinde çalışmalarını iki vardiya şeklinde ve günde 8 saat olarak sürdürüldüğünü ifade etmişlerdir. Yüksek gürültü düzeyine karşın, kulaklık, kulak tıkacı ve kask gibi kişisel koruyucu donanımları hemen hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Gürültü düzeyi açısından ana üniteler gibi sosyal tesisler (73.5-76.0 dB (A)) ile yatakhaneler de (57.7-60.4 dB (A)) insan sağlığı için uygun değildir. Çalışma alanları dışındaki ortamlarda da yani çalışanların içinde buldukları her ortamda, gürültünün kontrolü yani sağlığı bozmayacak düzeylerde tutulması gerekmektedir. Bu nedenle, taş kırma tesislerindeki sosyal tesisler ile yatakhanelerde gürültü düzeyinin yerleşim yerlerindeki değerlere indirilmesi gerekmektedir. Yüksel ve ark. [11], yerleşim yerlerinde gürültü düzeyinin gündüz saatlerinde (06-19) 45-55 dB, akşam saatlerinde (19-22) 40-50 dB ve gece saatlerinde (22-06) 35-45 dB olması gerektiğini bildirmektedir. Bu verilerin çalışanlar için de geçerli olduğu dikkate alındığında, bu işletmelerde çalışanların mesai dışı saatlerini geçirdikleri ortamların sağlıklarını korumaları açısından uygun olmadığı söylenebilir.

1973 tarihli işçi Sağlığı ve İş güvenliği Tüzüğü'nün [9] bazı maddeleri de aynı konuyu işlemektedir. Örneğin Tüzüğü'nün 22. Maddesi, Ağır ve tehlikeli işlerin yapıldığı yerlerde gürültünün 80 dB'i geçmeyeceğini, zorunlu

hallerde ve gürültülü çalışmayı gerektiren işlerin yapıldığı yerlerde, gürültü derecesinin en çok 95 dB olabileceğini, ancak bu durumda işçilere başlık kulaklık veya kulak tıkacı gibi uygun koruyucu araç ve gereçlerin verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Aynı tüzüğün 78/1 Maddesi, gürültü çıkaran makinelerin monte edilmeleri sırasında, iş yeri tabanının titreşim ve sesi azaltacak malzeme ve sistemlerle donatılmasını; 78/4 Maddesi, kulak ve sinir hastalığı olanlar ile bu sistemde arızası bulunanlar ve hiper tansiyonlu olanlar çalıştıkları işlerden ayrılarak kontrol ve tedavi altına alınmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

iki işletmede yapılan ölçüm, gözlem ve değerlendirmeler sonucunda, bu işletmelerde gürültü düzeyin çalışanların sağlıklarını bozabilecek üst sınır gürültü değerlerini aştığı, buna karşın işveren ve çalışanların konuyu yeterli kadar önemsemedikleri ve gerekli önlemleri almadıkları söylenebilir. Buna karşın ulusal ve uluslararası yasalar çalışanın sağlığının korunmasını işveren ve devletin temel sorunlarından biri olarak kabul etmektedir.

Çalışanların sağlığını korumak ise sadece etrafa uyarı levhaları koymakla ve bir takım emirler vermekle değil, çalışanları eğitime ve onları bilinçlendirmekle olasıdır. Bu bağlamda çalışanların sağlıklarının korunmasına yönelik aşağıdaki öneriler sıralanabilir:

1. Gürültü düzeyi 80 db(A) yi aşan yerlere işçi alınacağı zaman İşçi Sağlığı İş Güvenliği Tüzüğü'nün 78 nci maddesinde öngörülen "kulak odyogramını"da içeren sağlık muayeneleri yaptırılmalıdır.
2. Her yıl yapılacak periyodik muayenede "kulak odyogramları" tekrarlanmalıdır.
3. Gürültü düzeyi yüksek yerlerde çalışanlarda zamana bağlı olarak kalıcı işitme kayıplarının oluşmaması için (kulak odyogramlarının sonuçları göz önüne alınarak) işçilerin çalışma alanları değiştirilmelidir,
4. Geçici işçi çalıştırılması yoluna gidilmelidir,
5. Gürültülü çalışan makinelere yalıtım uygulanmalıdır,
6. Tesisler kurulurken hakim rüzgar yönü dikkate alınmalı ve işletmelerin bölümlerinin yerleştirilmesinde büro, sosyal tesis ve yatakhaneler taş kırma tesislerinin gürültü ve toz etkisinden uzakta tutulmalıdır,
7. Kişisel koruyucuların kullanımı özendirilmeli, bu amaçla yasal yaptırımlar yanında, çalışanları motive edici yöntemlerden de yararlanılmalıdır.
8. İşletme içi eğitim çalışmalarıyla, gürültünün insan sağlığına etkileri ve çalışanların sağlıklarını nasıl koruyacakları konusunda eğitilmeleri yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Anonim, 1986. Gürültü Kontrol Yönetmeliği. 11.12.1986 tarih ve 19308 Sayılı Resmi Gazete. Başbakanlık Basımevi, Ankara.
2. Erkan, N., 1995. Ergonomi. Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik İçin İnsan Faktörü Mühendisliği. MPM Yayınları: 373. Genişletilmiş İkinci Basım, Mert Matbaası, Ankara.
3. Çandır, M., 1996. Gürültü. Mühendis ve Makine. TMMOB Makine Mühendisleri Odası Aylık Yayın Organı. Çalışma Güvenliği Özel Sayı, 37(435): 29-32.
4. Sabuncu H., 1998. Fiziksel Etkilere Bağlı Meslek Hastalıkları. 207-226 İşyeri Hekimliği Ders Notları, Türk Tabipler Birliği Yayını, Ankara.
5. Haksal, V., 1997 Gürültü ile Oluşan İşitme Kayıpları ve Korunma Yolları. Mühendis ve Makine TMMOB Makine Mühendisleri Odası Aylık Yayını, (451): 28-29.
6. Orhun, H., 2001. Gürültünün Etkileri. İş Güvenliği. TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayın No: MMO/2001/294, Özkan Matbaacılık, Ankara.
7. Özgüven, H., N., Çalışkan. M., 1986, Endüstride Gürültü ve Titreşim Kontrolü. Mühendis ve Makine TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayını, (312): 24-27.
8. Anonim, 1988. Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı, Yayın No: 3, Lider Matbaacılık, Ankara.
9. Anonim, 1993. Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı, Yayın No: 1993/30, Damla Matbaacılık, Ankara.
10. Anonim, 1997. GEL-254 Digital Impulse Sound Level Meter. CEL Instruments Ltd., 35-37 Bury Mead Road, Hitchin, Herts, SG5 1RT, United Kingdom.
11. Yüksel, F., Gökdağ, M., Çetin, M., 2002. Ulaşım Araçlarından Kaynaklanan Gürültü Kirliliği ve Önleme Yöntemleri. Standard Dergisi, (483): 89-94.

Okuma Listesi

1. Berger, E.H., Ward W.D., Morrill J.C., Royster L.H., (Ed.), Noise & Hearing Conservation Manual, Fourth Edition AIHA Ak-ron, Ohio 1988.
2. Olishifski, J.b., (Ed.), Fundamentals of Industrial Hygiene, Second Ed., National Safety Council, Chicago 1985.
3. Anonim , Supervisors Safety Manual, 6 th Edition, National Safety Council, Chicago, 1985

* **KSÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Kahramanmaraş**

** **KSÜ Ziraat Fakültesi, Tarım Makineleri Bölümü, Kahramanmaraş**

ÇEVRE İNSAN ve ÇEVRESİ

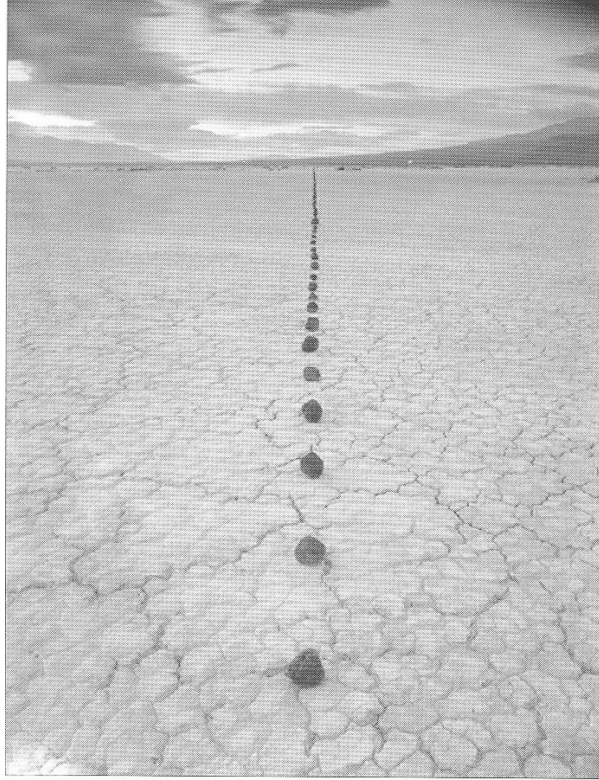
Ayçe ÇELİKER*

aycelike at hacettepe nokta edu nokta tr

Bin dokuz yüz seksenlerden günümüze, modası geçmeyen kavramlardan biri de "çevrecilik"... Artık pek çoğumuz "çevre"ciyiz ama aslında neden söz ettiğimizi bilerek mi benimsedik bu görevi, ya da ne zor bir görev üstlendiğimizin farkında mıyız acaba? Bu konuyu kısa bir yazı çerçevesinde biraz açmak isterim... İnsan, binlerce yıldır doğayı ve doğanın kaynaklarını kendi yararına tüketen, tüketmeyi hak sayan tek canlı türü oldu. Doğayı alt ettikçe sayısı çoğaldı, 1800'lerde 1 milyara, 1960'larda 3 milyara, şimdilerde ise 6 milyara ulaştı. İnsanlar doğal kaynakları denetleyerek, ortadan kaldırarak kentler kurdular, okyanusları aştılar, bu arada daha çok, daha çok insanı ve diğer canlıları öldürebilecek silahlar yaptılar, hayvan ve bitki türlerini yok ettiler, dünyayı ve yaşamı kirlittiler... Çöp dağları oluşturdular, sularındaki oksijeni tükettiler, güneşi soldurdular... Doğanın tüm canlıları ile bir bütün olduğunu ve zenginliklerin de sınırlı olduğunu hiç akıllarına getirmediler.

Ama 1960'larda doğa tüm yapılanların bedelini istemeye, ekoloji bilimi aracılığıyla insanlar da bunları öğrenmeye başladı. Bugün çevresel sorunların hiçbirinin sadece o yöreye ait olmadığını, dünyanın ortak geleceğini etkilemekte olduğunu farkına varıldı.

Tüm canlıların birbirinin varlığına gereksinim duyduğu gerçeğinin temelini "besin zinciri" oluşturur: Güneş enerjisi fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüştürülür, bitkiler bu enerjinin bir kısmını kendi yaşamsal işlevleri için kullanır, kalanı beslenme yoluyla otçul hayvanlara aktarılır. Onlar da kendi gereksinimlerinden artanı etçil hayvanlara iletirler. Görülüyor ki doğa bir canlının yaşamını, bu enerji akışı nedeniyle diğerinin var olması koşuluna bağlamıştır. Son yıllarda çevresel sorunlar artık tüm ağırlığıyla kendini göstermeye başladı. Bir insan yaşamı süresinde bile gözlenebilen bu sorunlara-değişikliklere kısaca değinelim:

1- Hava kirliliği: Temel kaynakları evsel ısıtma ve taşıt araçlarıdır. Düzensiz ve yetersiz kentleşmenin ve endüstrileşmenin sonucudur, iklime etkileri ile "sera etkisi" (dünyadan uzaya yayılan kızıl ötesi ışınların karbondioksit vb. gazlar tarafından tutularak atmosferi ısıtması), "ozon tabakasının delinmesi" (yeryüzünü yüksek enerjili güneş ışınlarından koruyan 20 km'lik ozon tabakasının freon gazları tarafından tahrip edilerek incilmesi, yok olması) ve "asit yağmurları" (havadaki kükürt dioksit gazının artması sonucunda oluşan sülfürik asidin yağmurlar şeklinde yeryüzüne düşerek geniş ormanların yok olmasına neden olması) terimleri ortaya çıkmıştır. Bu kirliliğin sonucunda bitkilerin fotosentezinde ve buna bağlı olarak ürün miktarında azalmalar olması da beklenmektedir.

2- Su kirliliği: Evsel ve endüstriyel atıkların arıtılmaksızın sulu ortamlara boşaltılması sonucunda gelişen ve ekolojik dengeleri bozan, suyun kullanımını kısıtlayan veya engelleyen kalite değişimleridir. Suda yaşayan sistemler etkilenir, suyun kendini temizleme özelliği bozulur. Kirlenme çok uzun süreyle kalıcı olabilir. Buna iyi bir örnek, 1950'lerde Japonya'nın Minamata Körfezi'nde endüstriyel civa atıklarını tüketmiş olan balıkları

yiyecek pek çok insanın zehirlenerek ölmeleridir. Diğer taraftan sudaki oksijensizliğe bağlı olarak oluşan hidrojen sülfür, metan gibi gazlara bağlı kötü koku pek çoğumuza tanıdiktır...

3- Toprakla ilgili sorunlar: En başta gelen sorun erozyon olup, toprakların kaybedilmesi, toprağın üretkenliğinin ve bitkilerin besin maddelerinin azalması, ürünlerde kalitenin bozulması ile sonuçlanır. Diğer sorunlar arasında bilinçsiz ve gereksiz gübreleme ile asit yağmurları sonucunda toprağın kirlenmesi de sayılabilir.

4- Bitki ve hayvan örtüsü: Ormanların kaybedilmesi yalnız ülkemiz için değil tüm dünya için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Dünyanın akciğerleri sayılan tropik ormanların azalması dünya iklimini doğrudan etkilemektedir. Diğer taraftan sadece bir bölgede bulunan bitki ve hayvan türleri artık sadece o ülkenin kaynağı olarak kabul edilmeyip tüm insanlığın koruması altına alınmakta. Ülkemizin zenginlikleri arasında bulunan orkideler, Caretta caretta kaplumbağaları, kelaynaklar ve Çin'in pandaları bu kapsamdadırlar. Bilinçsiz pestisit kullanımı, yaşam ortamlarının ve doğal dengenin bozulması ve bilinçsiz avlanma, pek çok canlı türü için en büyük tehdidi oluşturmaktadır.

5- Pestisit kullanımı: Pestisitler, zararlıların kontrolü amacıyla kullanılan kimyasal maddelerdir. Tarımsal üretimin artırılması ve salgınlara neden olan sivrisinek vb. nin yok edilmesinde önemli yararlar sağlamışlarsa da, aşırı ve bilinçsiz kullanımları, seçici olmamaları ve doğadaki etkilerinin kalıcı olması çok önemli sorunlar yaratmıştır. Pestisitler doğrudan çevreden ve dolaylı olarak besin zincirinden alınarak canlı organizmalarda birikirler. Besin zincirinde ilerledikçe pestisit konsantrasyonu da artar. Örneğin DDT, sulu ortamlarda planktonlardan başlayıp karada yırtıcı kuşlara ve ağaç yapraklarından başlayıp solucanlara doğru taşınır. Bir çalışmada sinek mücadelesi için 8 yılda toplam 55 ton DDT kullanılan bir gölde, planktonlardaki konsantrasyonun 5 ppm iken, büyük balıklarda 1-100 ppm'e, balık yiyen kuşların yumurtalarında ise 1000 ppm'e ulaştığı gösterilmiştir. DDT, 1970'lerde batılı ülkelerde, 1985'de de ülkemizde yasaklanmış olmasına karşın kalıntılarına hala rastlanmaktadır. Bu durumun en iyi gözlenen sonucu kuşların sayısının (örneğin kelaynakların) gitgide azalmasıdır.

6- Katı atıkların kontrolü: Ev, sokak, hastane vb. nin çöpleri, endüstriyel, ticari ve tarımsal etkinliklerle ortaya çıkan atıklar ve çamurlar katı atık olarak nitelendirilir. Hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, ve endüstrileşme sonucunda atıklar gitgide büyüyen bir sorun haline almaktadır. Toplanma, taşınma, işleme ve yok edilmeleri çevre sağlığı açısından ciddi yasal ve tıbbi düzenlemeler gerektirmektedir. Hastane atıkları, kıyılarımızıza boşaltılan yabancı atıklar, nükleer atıklar hatta pillere uygulanacak işlemlere özel bir özen gösterilmelidir.

7- Diğer sorunlar: En başta gelen temiz, ve sürekli enerji kaynağı bulunması gereksinimidir. Kömür ve petrolün sınırsız olmadığı ve nükleer santrallerin ciddi bir tehlike kaynağı olabilecekleri yaşanarak görülmektedir. Temiz ve güvenli yakıt kaynakları olarak güneş ve rüzgar enerjileri ile biyogaz gündemdedir. Diğer bir sorun ise gürültü olup, insan sağlığında ve iş yaşamında olumsuz etkilere yol açmaktadır. Her hangi bir ülke, yukarıda özetlemeye çalıştığımız temel sorunlardan kendini soyutlayamaz. Bunlardan herhangi birinin şu anda görülmemesi ileride yaşanmayacağı anlamına da gelmemektedir. Bu nedenle, insanların geleceğe hazırlanabilmesi için ön koşul duyarlı ve bilgili olmalarıdır. Yapılması gerekenler arasında en başta, doğaya aykırı maddelerin kullanımının yasaklanması veya sınırlandırılması ve yerlerine daha az zararlı olan ve kalıcılığı fazla olmayan seçeneklerin tercih edilmesi gelmektedir. Bilim ve teknoloji sadece tüketmeyi özendirici ve doğaya düşman değil, doğayla uyumlu olmalıdır.

* Dr. Ecz., Hacettepe İlaç ve Zehir Bilgi Merkezi,

H. Ü. Eczacılık Fakültesi Öğr. Gör.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

TOPLUM YAŞAMIN KANAT SESLERİ ¹

Erdoğan BOZBAY *

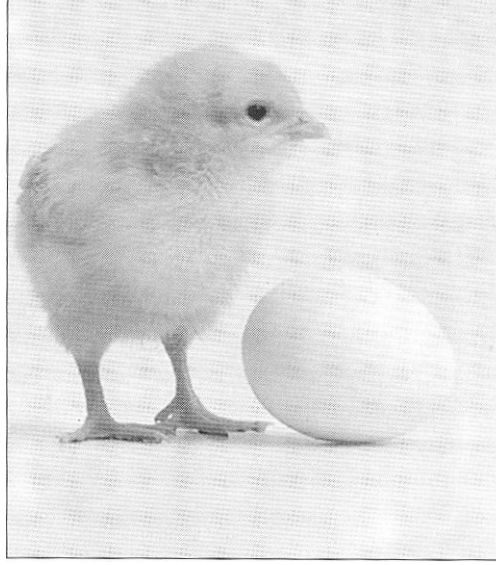
En albenili giysilerini kuşanmış çiçekler, çiçeklerle, yapraklarla donanmış ağaçlar, gizlendikleri kuytularda eşsiz serenatlar besteleyen kuşlar, yaşama sevincine ilaç gibi gelen bir hava, velhasıl insanı mutlu edebilmek için varını yoğunu cömertçe ortalığa serpiştirmiş eşsiz bir bahar sabahı, işte böylesine güzelliklerin mahmurlaştırdığı duygular eşliğinde yeşillikler arasına gizlendiğini zanneden büyükçe bir viraneye doğru ağır adımlarla yaklaşıyorum. Adeta bir kamera gibi çalışan gözlerim, zaman zaman gerekli gördüğü yerlere zum yapmayı ihmal etmiyor. Yapının dıştan görünümü eski bir depoyu çağrıştırıyor. Tespih tanelerini andıran pencereleri çatıya çok yakın. Duvarları oldukça kalın olmalı. Dışarıya çit sızıyor, içerde canlı yaşamıyor gibi. Aralık duran kapıya iyice yaklaşıp, kısılmış gözlerle loş karanlığı şöyle bir tarıyorum. Önceleri pek bir şey seçemiyordum. Göz bebeklerim karanlığa uyum sağladığında bir de ne göreyim, bir takım insanlar oraya buraya koşuşturup duruyor. Devinimlerinden neler yaptıklarını kestirmeye çalışıyorum, olmuyor. Durumu, yanlarına vardığımda kavrayabiliyorum ancak.

Önce, hareketsiz duran uzunca bir bant dikkatimi çekiyor. Sonra da bandın uç kısmına yerleştirilmiş bir kutuyu fark etmekte gecikmiyorum. Galvanizli saçtan yapılmış, dikdörtgen görünümlü bir kutu bu. Başka bir deyişle diklemesine duran irice bir sandık. İçi boş görünüyor. Metal sandığın üzerinde ise her an inmeye hazır, ağaçtan yapılmış azman bir tokmak asılı duruyor. Bandın her iki yanında kadınlı erkekli bir dizi insan. Giydikleri beyaz renkli özel giysiler ameliyat ekiplerini çağrıştırıyor. Duruş ve giyimleri, yaptıkları işin bir hayli önemli olduğunu düşündürüyor insana.

Loş salonun bir ucundaki görevlinin "tamam" işaretiyle birlikte, bant hareketlenmeye, üstteki delikten de bandın üzerine bir şeyler düşmeye başlıyor. Hani marketten mal alıp da hareketli banda boşaltırız ya tıpkı öyle. Tabii bir farkla, buradaki bandın beri ucunda havalı bir kasiyer yok. Onun yerine duygularını belli etmeyen lök oturuşlu bir kutu bulunuyor. Bandın üstündekiler giderek bize doğru yaklaştıklarında ne oldukları daha iyi seçilmeye başlıyor. Evet evet, sayısız yumurta bize doğru ilerliyor. Çoğunlukla kırık yumurtalar bunlar. İçlerinden yavru çıkmış boş yumurtalar, daha doğrusu yumurta kabukları. Bazılarının hafifçe delinmiş kısımlarından doğ(a)mamış ölü civcivler görünüyor. Az hasarlılar ise dölsüz yumurtalar olmalı. Sonuçta, bandın üzerindeki kırık, çatlak, sağlam görünümlü yumurtalardan oluşan öncü kuvvetler, üçer beşer teneke kutunun içine hızla dökülmeye başlıyor. Ağaç tokmakta henüz tık yok. Derken bandın uzak ucunda civiltılar eşliğinde bir şenlik başlıyor ki sormayın. Onlarca yeni doğmuş civciv podyuma çıkmış acemi mankenler gibi şaşkınlıkla sağa sola koşuşturuyor. Bu koşuşturmayla birlikte uzunca bandın her iki yanındaki robotumsuların oluşturduğu ameliyat ekibi de hareketleniyor, yakalayabildikleri civcivleri, kanatlarına şöyle bir göz attıktan sonra hızla karton kutulara tıkıştırılmaya başlıyor. Dişiler bir kutuya, erkekler diğer kutuya. Fakat o da ne, kanadı kırık ya da organlarında fazlalık, eksiklik, farklılık olanlara kimsecikler el sürmüyor. Böylelikle kaderlerine terk mi ediliyorlar ne? O minik zavallılar da, akıntıya kapılmış umarsız sandallar gibi çağlayana, daha doğrusu devasa kutuya doğru hızla sürükleniyor, bir süre sonra da kendilerini kutunun içinde buluyorlar, işte o an olanlar oluyor. Sobanın sıcaklığıyla derin uykulara dalmış kedi görünümlü tokmak, gerçek kimliğine bürünmekte gecikmiyor. Bir an önce avını parçalayabilmek için gizlendiği yerden ok gibi fırlıyor. Başlıyor insafsızca inip kalkmaya, kutuya düşen çaresizleri acımasızca tepelemeye. Hem de ne tepelemek! Gittikçe artan bir iştah, doyumsuz bir zevkle. Gün ışığıyla tanışalı birkaç saat bile olmayan minik yavrulardan

standartlara(l) uymayanları göz göre göre ölüme gönderen robotumsuların kolları bile kıpırdamıyor. Hayret, işini kanıksamış cellatlara ne çok benziyorlar. Kim koymuştur bu standart denen ölçütleri, neden koymuştur? Güzelliğin, zenginliğin farklılık olduğunu neden bil(e)mezler, neden öğren(e)mezler hala; bilmezden, görmezden, duymazdan gelirler?!

Ayırıcıların bir günahı yoktur kuşkusuz, emir kuludur onlar. Yaptıkları ekmek parası içindir. Sıradan bir işmişçesine sürdürdükleri bu katliam dakikalar, giderek saatlerce de sürse, emirleri göz kırpmadan yerine getirmek zorundadırlar. Bildikleri tek şey; kurbanlarının feryatları onları kesinlikle etkilememeli, buz bağlamış yüreklerini eritmemeli, duygusallığa dönüştürmemelidir. Dönüştüremez de... Ta ki farklı renkte bir civciv bandın ucunda görününceye, canlılığıyla dayanılmaz monotonluğu bozuncaya kadar. O, şimdiki kadar banttan geçenlerden farklıdır. Sarı renkli diğerlerinin arasında kapkara giysisiyle hemen göze çarpmaktadır. Organlarında herhangi bir eksiklik ya da fazlalık olanlar bant üzerinde sürüklenip giderken, direnme şansları hemen hiç yoktur. Çünkü onlar fiziken güçsüzdür. Ama kara civciv öyle değildir. Sağlıklısıdır, güçlüdür, kıpır kıpırdır, yaşam doludur. Şirinlik sembolüdür. Anasının kanadının altına sokulma güdüsüyle, tekrar tekrar ayırıcıların devinen ellerine değmeye yeltense de, girişimleri her defasında sonuçsuz kalır, insanlar içleri elverirse de ona, analık yapmak bir yana, yaşamasına bile izin vermemeye kesin kararlıdır. Çünkü verilen emir böyledir. Kara renkli oluşu, sevilmesine, okşanmasına, özellikle de yaşamasına en büyük engeldir. Tüm çabaları boşa gider kara civcivin, beklenen olur, sonunda kutunun içini boylar. Yaptığı manevralarla birkaç kez ezilmekten kıl payı kurtulur. Dışarıya çıkma girişimleri sonuçsuz kalınca tokmağın ulaşamayacağı köşeciğe siner. Yorulmuştur. Bir süre soluklanıp dinlenmesi gereklidir. Bu arada kutu da giderek dolmaktadır. Sindiği sürece, kim bilir kaç kardeşi gözlerinin önünde, acımasız balyozun altında ezilip gitmiştir. Biraz dinlenip güç toplayışın ardından, kurtuluş denemelerine yeniden girişen kara civciv, sayısız uğraşının semeresini alır sonunda. Minicik gövdesini kutunun dışına atmayı başarır. Görevliler yaptıkları işe kendilerini öylesine kaptırmışlardır ki, onun; aralık kapıdan içeriye incecik bir tül gibi süzülen ve onu yaşama çağırın ışığa doğru yönelişini, özgürlüğe kanat çırpışını gören bile olmamıştır. Dışarıda sayısız tehlike, sayısız düşman beklese de o, ölümlü yaptığı zorlu maçın ilk raundunu, zor da olsa kazanmayı becermiştir. Ne zaman güneşim hüzün bulutlarıyla tutuklan-sa, ayakta durmakla devrilmek arasında gidip gelsem, yıllar önce tanıştığım o kara civcivi anımsamadan edemem. Duygularım dibe vurduğunda, karabasanlar altında ezildiğimde, sevinçlerimi, mutluluklarımı, umutlarımı yitirdiğimde bilirim ki o sevgili küçük dost, umarsızlığımla hissedecek, "Alaaddin'nin Sihirli Devi" gibi yanımda hatta içimde bitiverecektir. Beni küçük kanatlarının altında ısıtacak, umarsızlığımla yele, kaygılarımı ele, karamsarlığımla geceye serpiştiriverecektir. Yıllar önce tanıştığımız bahar sabahından beri o; cesaretin, sabrın, direncin, yarına asılmanın, yaşama tutunmanın simgesidir benim için. Yaşamın ta kendisidir...

(¹) Yıllar önce izlediğim kısa metrajlı bir filmde esinlenerek...

---

* Jeomorfoloğ,
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

YAŞAM İSTANBUL... YA ANADOLU

Cihat UYSAL*

Yapı geleneğimizi sorgulamadan, dışarıdan, Batı'dan gelenleri nasıl değerlendirebileceğiz. Geleneği sorgulamak, anlamak geleceğe ilişkin hedefler geliştirmeyi kolaylaştırır. Bizi gerçekçi hedeflere yaklaştırır. Geleneği sorgulamamak, onun yöreselliğini, ulusal bağlamda değerlendirmemize engel olur. Onu daha çok yüzeysel bir motif olarak algılama yanlısına düşeriz. Bugüne değin geleneğimiz, yapı yapma ve tasarlama konularında yapı ve yapım tekniklerini destekleyecek düzeyde ele alınmadı. Ele alınanlar ise yeterli ilgi uyandırmadı. Örneğin, camilerde mekan ve taşıyıcı yapıdaki gelişmelerin derinlemesine değerlendirildiği bir çalışma derli toplu olarak Doğan Kuban tarafından geçtiğimiz yıl tamamlandı. Ancak, bu çalışmayı değerlendirecek bir ortamın olmadığı günümüzde yapılan camilerden anlaşılabilir.

Yapı geleneğini sorgulamak, öyle tarihi kalıntılara öykünmekle olmaz. Bugün, yüzyıllarca başkent olmuş ve günümüze değin yapı geleneği tarih boyunca yaşamı önemli bir kesintiye uğramamış İstanbul'da giderek yok olan ama yine de bölük pörçük artıklarına Taslayabileceğimiz bir gelenekten söz edebiliriz. Yıllardır kırsal kesimlerden gelen göç dalgaları günümüzde bu kalıntıları da neredeyse yerle bir etmektedir. İstanbul'un duayenleri **Doğan Kuban** ve **Çelik Gülersoy** bile bu yolda bir arpa boyu bile yol alınamadığını aksine, gelenekteki kalıntıların, yitip giden değerlerin yokoluşunu görüp pes etmediler mi? Geleneğin İstanbul'da varolan bu kalıntıları Anadolu'da yaşanan ile ilişkilendirmek yine de olanaksızdır. Çünkü, tarihsel olarak imparatorluk Osmanlı ve Anadolu halkı ikilemi üzerine kurulmuştur. Ankara'nın varlığı bunun kanıtıdır. Ne var ki, Ankara iyi bir rakip olamamış, giderek başarısızlığa uğramıştır.

İstanbul, o ki, Avusturya-Macaristan imparatorluğu gibi deniz aşırı yağmalar döneminden yararlanamadığı için yenik düşmüş koskoca bir imparatorluğun birikimi ile yakın geçmişin en büyük gücü idi. Bugünkü Avusturya ve Macaristan ile karşılaştırıldığında, Ülkemizin, yani Anadolu'nun böylesi bir geçmişin bir parçası olduğunu anlamak güçleşir. Anadolu adı bile hüznü çağırıştır..

Bu değerlendirmelere gerekçe olabilecek birçok neden sayabilirim. Ne var ki, geleneği bu denli yüzeysel kılan, alafangalığa bu kadar çabuk boyun eğdiren acaba çaresizlik mi? Yoksa, belleksizlik mi? Her neyse, bu nedenler sorgulanmadıkça, ülke nasıl hızla o güzelim yünlü, pamuklu giysileri bırakıp naylonla, plastikle kuşandırıldı ise, aynı biçimde yapı ürünleri de sorgulanmadan, onları neredeyse doğa üstü anlamlar yükleyerek kabullenilmedi mi?

İstanbul, tarihsel varlığının gerekçelerini kaybetmişliği ile bugün Anadolu'ya egemen olan yaşam biçiminin kaynağıdır da. Anadolu'nun yoksulluğunun neredeyse İstanbul'da üretildiği söylenirse hiç de yanlış olmaz. Ülkede yer yer oluşan büyük köylerde bu yazdıklarımın izlerini görebilirsiniz. Televizyon penceresinde tanık olduğunuz yeryüzündeki diğer yapılarla karşılaştırın. Hele bir de ayrıntıya girerseniz biliyorum çok üzülürsünüz. Çünkü, ayrıntılarına inildiğinde yapılarımız gerçekten içler acısıdır. Geçmişimizi, geleneğimizi

sorgulayamadığımızın sayısız örnekleri sardı çevremizi. Geceleri, gecekonduların karanlıktaki kaybolmuşluğuna tanık olun, yazdıklarımı sizde katılacaksınız. Umarım, gün olur tasamız bu olur. Ancak o zaman doğru hedeflere yürümek kolaylaşır.

* Mimar, Y.Müh.

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

(Sayfa26'nın yanıtı)

Ne yapmalı?

Boruların iç kısımlarını temizlemek ve kontrol etmek amacıyla flanşları çıkarmadan önce ana valf kapatılmalı; arta kalan basınç boşaltılmalıdır. Ayrıca toz ve kir zerreciklerinin göze kaçmasını önlemek için emniyet gözlüğü takılmalıdır.

SOSYAL POLİTİKA

Sosyo-Ekonomik Statü ve Sağlık: Çevresel Risk Faktörlerinin Potansiyel Rolü

Şenay GÖKBAYRAK*

Dünya Sağlık Örgütü (VVHO)'nün sağlığı, sadece hastalık ve sakatlıkların olmaması değil aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlayan çağdaş sağlık anlayışı, sağlığın çok boyutlu özelliğini ortaya koyan temel kavramlardan biridir. Bu anlayış, insanı çevresi ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi gereğinin ve buna bağlı olarak sağlığı etkileyen ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bütününe yönelik herkese sağlık hedefi doğrultusunda politikalar oluşturulması ve uygulanmasının ipuçlarını vermektedir. Biz bu politikalara **SOSYAL HEKİMLİK POLİTİKALARI** adını veriyoruz. Sağlığı sosyal boyutları ile değerlendiren çalışmaların sayısının özellikle son yıllarda artmaya başladığı gözlenmektedir. Bunda küreselleşme ile birlikte artan ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin insan ve çevre-sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerinin her geçen gün çok daha görünür hale gelmesinin temel etken olduğunu düşünüyoruz. Bu anlayışı taşıyan çalışmalardan bir tanesi de Evans ve Kantrowitz'in sosyo-ekonomik statünün önemli bir göstergesi olan gelir düzeyinin, yaşanılan çevre ve sağlık üzerindeki etkisini konu alan çalışmasıdır. Çalışmada, çevresel faktörlerin özellikleri ve gelir düzeyi arasındaki negatif yönlü ilişki çeşitli veriler ışığında gösterilirken, aynı zamanda bu olumsuz çevresel koşullar altında yaşayan gelir düzeyi düşük insanların karşı karşıya olduğu risk faktörleri de ortaya konulmaktadır. Çevresel faktörler olarak tanımlanan faktörler ise, kirlilik, toksin, gürültü, kalabalık, konut, okul ve çalışma ortamı ile komşuluk ilişkilerinin niteliği şeklinde belirlenmektedir. Bu noktada, sosyoekonomik statünün, yaşanılan çevresel ortamı belirlediği bunların da doğrudan sağlığı etkilediği belirtilmektedir.

Sosyo-Ekonomik Statü ve Çevrenin Niteliği:

Çevre hareketi özellikle düşük gelirli vatandaşların bunlar içinde etnik azınlıkların, zararlı çevresel atıklara daha fazla maruz kaldıklarına dikkat çekmektedir. Bu konuda, ABD yapılan çeşitli araştırmalarda benzer bulgulara işaret etmektedirler. Federal yoksulluk sınırının altında yaşayanların, zararlı atıklara çok daha yakın yerlerde oturdukları, bunlar içinde de azınlıkların öncelikli risk grubu oldukları gözlenmektedir. Hava kirliliği açısından yapılan analizlerde de aynı sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu noktada özellikle çocukların sağlığı açısından ev dışındaki hava kadar evin içindeki havanın da kirlilik düzeyi, sunuk kalma süresi uzun olduğundan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir düzeyi ile ters orantılı bir ilişkisi olduğu belirtilen sigara içimi ise, çocukların ev içinde toksine daha fazla sunuk kalmasına yol açan bir diğer olumsuz etken olmaktadır. ABD'de okul öncesi yaştaki gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının %65'i sigara dumanından etkilenirken, varıl ailelerin çocuklarının %47'sinin sigara dumanından etkilendiği belirtilmektedir. Sigara kullanımı, gelir düzeyi ile yakından ilişkili olan eğitim düzeyi ile de ters yönde bir ilişkiye sahiptir. Isınmak için kullanılan maddelerin, hava sağlığı açısından daha tehlikeli maddeler olması ise, çevresel sağlığı olumsuz etkileyen bir diğer faktördür. Nemlilik ve tozlar ise havanın kalitesinde etkili olan diğer faktörlerdir. Hava kirliliğinin yanı sıra su kirliliği de gelir düzeyi düşük ailelerin yaşadığı bir diğer olumsuz çevresel faktördür, içme ve kullanma anlamında temiz sudan yoksunluk, kirliliği, kirliliği, kirliliği avlanan balıkları yeme ve suya olan mekansal uzaklık su kirliliğinin temel görüntüleri olmaktadır. ABD'de düşük gelirli insanların gürültüye sunuk kalma oranı ise varsıllara göre iki kat daha fazla olmaktadır. Konutlarda oda başına düşen insan sayısı açısından ise, düşük gelirli aileler ciddi bir biçimde dezavantajlı görünüm

sergilemektedirler. Örneğin, Meksika'da varoşlarda yaşayanların %48'i evlerinde 1 yatak odasına sahipken, varsıl mahallelerde, 1 yatak odalı ev oranı %16'dır. Benzer verilere ABD ve İngiltere'de de rastlanmaktadır. Gelir düzeyi ile önemli bir ilişkiye sahip bir başka çevresel faktör ise, oturlan konutun kalitesi olmaktadır. Oturlan konutun olumluk durumu ise, kendi içinde kiracı ve ev sahibi olma şeklinde de farklılaşmakta, bu anlamda kiracılar çok daha dezavantajlı bir görünüm sergilemektedirler. 18 yaşın altında çocuğu olan, Amerikan hane halklarının %38'i evleri ile ilgili en az bir şikayete dikkat çekmektedir. Düşük gelirli Amerikan aileleri, ev içindeki temel ev gereçlerine sahip olma açısından da dezavantajlı konumdadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu yoksunluklar çok daha çarpıcı boyutlara ulaşmaktadır. Gelir düzeyi ile ilişkili bir diğer önemli faktör çocukların eğitim ve kendini yetiştirme olanakları olmaktadır. Düşük gelirli ailelerin çocuklarının kitap okuma alışkanlıkları, bilgisayar kullanma oranları düşüktür. Yine gidilen okullar hem çevresel anlamda hem de eğitimin niteliği bağlamında olumsuz özellikler sergilemektedir. Sosyal ilişkiler anlamında da bu okullar niteliği düşük yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir düzeyi düşük bireylerin yaptıkları işlerin işgücü piyasasındaki dezavantajlı işler (uzun süreli, düşük ücretli işler, mevsimlik işlerde çalışma gibi) olması sağlığı olumsuz etkileyen bir başka çevresel faktör olmaktadır. Bu ortamlarda çalışan çocuk sayısının fazla olması ise, bu alanda öncelikli risk grubu olarak çocukları ele almamızı gerektirmektedir. Yerleşim yeri ve komşuluk ilişkilerinin niteliği ise bir diğer çevresel faktördür. Düşük gelirlilerin, kentin belediye hizmetlerinden yeterince ya da hiç yararlanmayan bölgelerinde oturması, bunun yanı sıra bu alanlarda bir başka risk olan şiddet, sağlığı etkileyen önemli faktörler olmaktadır.

Çevresel Nitelik ve Sağlık Riskleri: Yukarıda sıralan gelir düzeyi ile bağlantılı tüm çevresel faktörler sağlık üzerinde çeşitli riskler ortaya çıkarmaktadır. Bunlar,

Havanın Niteliğine Bağlı Riskler: Kirli havanın yol açtığı, bronşit, astım, kanser, kalp rahatsızlıkları, sanayi atıklarının yol açtığı çeşitli riskler. Bu fiziksel risklerin yanı sıra depresif ruh hali gibi psikolojik bir takım rahatsızlık riskleri

Zararlı Atıklara Bağlı Riskler: Çeşitli ağır metal ve solventlere sunuk kalma sonucu, kanser, solunum yolları rahatsızlıkları, sinir sistemine ilişkin rahatsızlıklar, dikkat ve hafıza zayıflığı, düşük IQ, bir takım davranışsal sorunlar, kontrol kaybı gibi. Fetal gelişme döneminde ise çevrenin bu olumsuz koşulları ilerisi için çok daha tehlikeli sonuçlar doğmasına neden olmaktadır.

Gürültüye Bağlı Riskler: Gürültüye sunuk kalınan süre ve yoğunluğa bağlı olarak, işitme kayıpları, kronik kalp rahatsızlıkları, yüksek tansiyon, motivasyon bozuklukları, öğrenme güçlükleri, depresif davranışlar ve ruh sağlığına ilişkin rahatsızlıklar.

Konutların Kalabalık Olmasına Bağlı Riskler: Bulaşıcı hastalıklar, istenmeyen sosyal ilişkiler sonucu psikolojik rahatsızlıklar, kalabalık ailelerde çocuklara yeterli ilginin gösterilememesi sonucu ortaya çıkan çeşitli olumsuzluklar, cezalandırıcı, şiddet dolu ilişkilerin varlığı.

Konutun Niteliğine Bağlı Riskler: Özellikle çocukların ve yaşlıların maruz kaldığı kazalar, yetersiz ısı ve ışığa, neme bağlı çeşitli rahatsızlıklar, çeşitli ruhsal rahatsızlıklar.

Eğitim Olanaklarının Niteliğine Bağlı Riskler: Okulların hem fiziksel hem de sosyal ilişkiler açısından sergilediği ortamın çocuğun ruhsal, sosyal gelişimi üzerinde yol açtığı olumsuzluklar ve buna bağlı olarak gelecekte iyi bir eğitim ve yaşam olanaklarından yoksunluk.

Yaşanılan Çevrenin Niteliğine Bağlı Riskler: Şiddet, kazalara daha fazla açık olma, çocuk ve gençlerde sosyal ve ruhsal açıdan bozukluklar, adolesan çağda cinsellik açısından yaşanan olumsuz deneyimler, çok küçük yaşta çocuk sahibi olma ve buna bağlı riskler.

Sonuç olarak, insan ve içinde yaşadığı çevrenin sağlık düzeyinin belirlenmesinde, gelir düzeyi doğrudan etkili olan bir etmen konumundadır. Gelir düzeyinin önemli bir belirleyici olduğu çevresel faktörler ise, gerek fiziksel gerekse ruhsal ve sosyal sağlık düzeyi ile yakından ilişkilidir. Sağlık üzerindeki etmenlerin bu denli çeşitliliği ise, bu etmenleri oluşturma çabalarının da çeşitliliğini ve bütünlüğünü beraberinde getirmektedir.

Kaynak:

Evans, G .W ve Kantrowitz E., "Socioeconomic Status and Health: The Potential Role of Environmental Risk Exposure", Annual Review of Public Health, Volume:23, 2002, p:303-331.

ÇOCUK HAKLARI

Çocukların Hakları ve Çocukların Yaşam Kalitesi

Şengül HABLEMİTOĞLU*
hablemit at ada nokta net

1. GİRİŞ

Yaşam kalitesi, insan yaşamının psiko-sosyal ve ekonomik refahının sağlanması ve dengeli bir biçimde sürdürülmesi için gerekli insan isteklerinin/ihtiyaçlarının tatminidir. Bireylerin verimli ve fonksiyonel bir yaşam sürdürebilmeleri için karşılanması gereken temel yaşamsal ihtiyaçları (beslenme, barınma, giyinme, çalışma vb.) vardır. Bu yaşamsal ihtiyaçların tatmini, bireyin materyal ve psikolojik kaynaklara sahip olmasına dayanır. Ancak bu basit ve somut tanımın içerdiği dışında yaşam kalitesi kavramının farklı anlamları da vardır. Bazen refah kavramı ile eş anlamlı olarak algılanır. Oysa refah, bireylerin yaşam koşullarına ilişkin gerçeklerin tek tek her birinin en yüksek düzeye kadar geliştirilmesi ile ilişkilidir (McGregor ve Goldsmith 1998, pgs:2-6,22). "

Yaşam kalitesi ise, bireyin yaşam koşullarına, ilişkilerine ve içinde yaşadığı çevreye yani yaşamına ait tüm gerçeklere ilişkin duyduğu tatmin ve güveni ifade eder. Bu kavramlar birbiri ile çok yakından ilintili olduklarından, kimi zaman birbiri yerine kullanılmaktadır

Bazen yaşam kalitesi materyal varlıkla açıklanır. Özellikle son yıllarda gelişen tüketimcilik kültürü ve materyalist eğilimler nedeniyle, gelir, servet, varlık, ev sahibi olma gibi materyal kaynakları ve yüksek tüketim harcamalarını açıklayan bir kavram olarak da kullanılır. Ne var ki, gerçekte yaşam kalitesi içerik olarak hem materyal ve hem de yaşamı geliştiren psikolojik öğeleri kapsar. Yani toplumsal uyum ve kabul, kişisel gelişme, başarı, bireyin kendini gerçekleştirme gibi psikolojik ihtiyaçların tatminini de içerir (Goldsmith 2000, pgs: 328-329; Gönen ve Özmete 1999, s: 39-56).

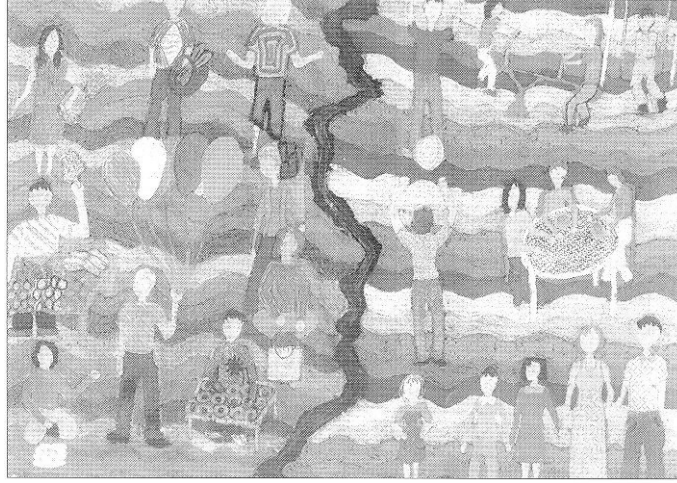
2. YAŞAM KALİTESİ HAKKI

Yaşam kalitesi nasıl yorumlanırsa yorumlansın, toplumdaki her birey için bir haktır. Herkes için eşit yaşam kalitesi hakkı; sağlık ve eğitime, yeterli yiyeceğe, giyime, konuta, sağlıklı bir çevreye, toplumsal yaşama katılıma ve güven içinde onurlu yaşamaya dair geniş bir anlam içerir. Yaşam kalitesi hakkının içerdiği bu unsurların her biri kendi başına önemlidir, ancak bir tekinin bile tatmin edilmemesi "özel yaşam kalitesi" duygusunu olumsuz etkiler (DPT 2001, S:57-66).

Nedeni ister cehalet, ister kasıtlı ihmal olsun pek çok yönetim sistemi/hükümet bu içeriği ile yaşam kalitesinin insani gelişmenin temelini oluşturan bir hak olduğunu anlayamamaktadır. Böylece ülkelerindeki insan potansiyellerini, insanların birlikte üretebilmeye ilişkin güven ve umutlarını bilinçsizce harcayarak çocukların/kuşakların geleceğini köreltme yolunu seçmektedirler. Savurgan politikalar, kaçınılabılır savaşlar ve ulusal kaynakların sorumsuzca talan edilmesi/talana açılması; küçük çocuklar da dahil tüm yurttaşların sağlık, eğitim, beslenme, temiz su ve sanitasyon gibi ivedi gereksinimlerinin ya karşılanmasını engellemektedir ya da bunlara ilişkin hizmet kalitesi standartları düşmektedir.

Hükümetler, çocukları bugün ihmal ederek ya da çocuklara gitmesi gerekenlerin çalınmasına göz yumarak ülkelerinin geleceğini karartmakta olduklarını, yoksulluğun ve diğer olumsuzlukların daha da pekiştiğini anlamalıdır. Bu durum, insan yaşamının herhangi bir alanına ya da bütün olarak yaşama ilişkin kalitenin varlığı/gereği konusunda bir fikir birliği olmadığını da ortaya koymaktadır. Oysa yaşamdaki iyi kalitenin, kalitenin ne olduğunu söylemeye ilişkin ortak fikirlere ihtiyaç vardır. Bu nedenle yaşam kalitesi bir insan hakkı olarak uluslararası düzeyde tanınmıştır.

Dört büyük Birleşmiş Milletler anlaşmasında, (i) Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar-1966, (ii) Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar-1966, (iii) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Konvansiyonu-1979, (iv) Çocuk Hakları Konvansiyonu-1989, yaşam kalitesini oluşturan hem objektif hem de sübjektif göstergeler belirtilmektedir. Bu göstergeler insanın gerçekte olması gereken yaşam kalitesi ile var olan/mevcut yaşam kalitesi arasındaki farkın anlaşılmasına kolaylaştırmaktadır . Yeterli ve dengeli beslenme, tam ve verimli istihdam, sağlık- anne çocuk sağlığı, aile planlaması, enfomasyonu ve bu hizmetlere erişim, koruyucu sağlık eğitimi, eğitim- zorunlu bedelsiz eğitim, barınma, sosyal güvenlik, cinsiyet eşitliği, ailenin korunması, kültürel ve siyasi haklar Birleşmiş Milletler anlaşmalarında tanınmış olan yaşam kalitesi hakkının göstergeleridir (TÇV 1996, S:76-88).

2.1.Çocuklar Açısından Yaşam Kalitesi Hakkı

Pediatristler, gelişim psikologları, pedagoglar gibi çok sayıda profesyonel çocuklar için neyin iyi olduğunu anlamaya/belirlemeye vs anlatmaya çalışmaktadırlar. Ebeveynler genellikle çocukları için en iyisini isterler. Ancak kimi zaman uzmanlar ile ebeveynler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi önemli bir konsensüstür ve çocuklar için yararlı olanda ısrar eder. Bu sözleşmedeki çocuk haklarının tümü çocukların yaşamındaki kaliteyi işaret eden/belirleyen dilekler ve ihtiyaçlar ile ilişkilidir. Her toplum ve her kültür farklı tarihsel dönemlerde çocukluğu çeşitli biçimlerde yapılandırmışlar ve çocuklar için en iyisinin ne olduğunu anlamanın farklı yollarını da ortaya koymuşlardır (Casas 2001,pgs:1-2; Parmenter 1994,pgs: 1-8).

Pek çok ülkede, geleneksel olarak çocukların hakları "*koruma*" ve "*kollama*" ile ilişkilidir (iki K). Her ikisi de negatif durumları (sosyal ihtiyaçların karşılanmadığı eksikliği ve çocukları etkileyen sosyal sorunları) yansıtır ki, yetişkinler bunların üstesinden gelmek zorundadırlar. Çocuklar için koruma ve kollama, çocuğun ihmal edilmesini, tacize uğramasını ya da istismar edilmesini önlemede gerekli bir haktır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünden (20 Kasım 1989) sonra bir üçüncü K daha konuşulmaya başlanmıştır. Üçüncü K "*katılım hakkı*"nı ifade eder ve daha pozitifdir. *Katılım hakkı* çocukların birey olarak, bir yurttaş olarak dikkate alınmaları gerektiğine işaret eder.

Çocuk haklarına saygı göstermedeki eksiklikler/umursamazlıklar çocukların yaşam koşullarında materyal varlıkların yetersizliğine ve ayrıca çocukların sosyal dışlanmasına neden olur.

Yaşam kalitesi hakkı ise, tüm çocuk haklarına erişilmesi ile ilişkilidir. Çocukların yaşam koşullarında iyileşmeyi hedefleyen "*kalite*" kavramı ile dördüncü K ortaya çıkmıştır. Çocukların yaşam kalitesi hakkını yerine getirmek; çocukların aile, okul, boş zaman, arkadaşlar, çevre/oyun alanları gibi spesifik yaşam alanları ve bütün olarak yaşamdan tatmin olmaları ile ilişkilidir.

Aynı zamanda yaşam kalitesi hakkı, ilk iki K (koruma-kollama) ile de yakından ilişkilidir. Çünkü yaşam kalitesi hakkı, koruma ve kollama hakkını doğuran ayrımcılık, şiddet, taciz ve istismar ile temel yaşam ihtiyaçlarının yetersizliği gibi olumsuz koşullardan arınmış bir yaşama kavuşulmasını, yaşamdan tatmin olmayı içerir.

Ancak yaşam kalitesi çocukların yaşam koşullarını geliştirmek için daha pozitif bir mücadeledir, bir değerdir. Çocukların yaşam kalitesini geliştirmek için fazlaca uzman bilgisi sağlamak yeterli değildir. Aynı zamanda çocukların yaşamlarına ilişkin kendi istekleri, değerlendirmeleri ve tatminleri de belirlenmelidir. Çocukların ailelerine, kendi haklarına, arkadaşlarına, eğitimlerine ya da yaşadıkları kente ilişkin düşüncelerini belirleyen araştırmalara ve farklı veri toplama yöntemlerine ihtiyaç vardır.

Öncelikle internet ortamı çocuklardan bu tür bilgi toplamada geniş fırsatlar sunmaktadır. Çocukların ilgilerinin çeşitli başlıklarını tartışmaya açan forumlar halihazırda pek çok ülkede aktiftir. Bazı ülkelere yerel yönetimler ve okullarda bu konuda çalışmalar yürütülmektedir.

Gerçekte çocuklara yönelik duyarlılık, çocukların haklarını korumak ve daha da geliştirmek için neler yapılabileceği daha da netleşmiş, özellikle uluslararası toplumun kararlılığı artmıştır. Çocukların, haklarının güvence altına alındığı, insanların adaletsizlik, hastalık ve ağır yoksulluk durumları olmaksızın

gelişebilecekleri bir dünyaya gereksinim duyduklarını biliyoruz. Buna ilişkin fırsatlar erken çocukluk döneminde, ilkokul sırasında ve ergenlik dönemlerinde değerlendirilmelidir. Bu dönemlerin yararlı değişiklikler yaratma açısından taşıdığı potansiyel tartışılmaz. Çocuklara bu dönemlerde sağlanacak destek ve yapılacak müdahaleler ile yaşam kalitesi haklarının yerine yetinmesi, çocukları tehdit eden döngülerin kırılabilmesi için önemlidir (McGregor 2001, pgs:1-18; UNICEF2001, S:23,43).

Çocukların yaşam kalitesi hakkı sağlık, beslenme, güvenli çevre, psiko-sosyal ve bilişsel gelişme gibi değişik alanlara yayıldığından, yaşam kalitesi hizmetleri de tek başına herhangi bir sektörün kapsamına sığmaz.

Çocuklara verilecek hizmetler pek çok kesimin sorumluluğu altındaki bir iş olarak görüldüğünden, sonuçta hiçbir kesim bu sorumluluğu üstlenmemektedir. Ortada bütüncül ve sektörleri hep birlikte kapsayan sistemler de olmayınca; hükümetlerin çocukların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için gerekli bakım ve hizmetleri sağlama, buna ilişkin ailelere destek olma sorumluluğu, kolaylıkla bakanlıkların ve müdürlüklerin hizmet alanlarını ayıran çizgiler arasında kaybolup gidebilmektedir.

Böyle bir durumda, çocukların haklarını saygı duyulacaksa ve yaşam kalitesine ilişkin gereksinimleri karşılanacaksa, tüm yönetim birimlerinin karar verip harekete geçmesi gerekir. Bu arada hükümet dışı kuruluşların, özel sektörün, sivil toplumun, çocukların ve gençlerin de bu kararların uygulanmasına katılımları sağlanmalıdır. Uygulamada;

- Çocukların hakları ile ilgili konulara öncelik verilmelidir,
- Çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde ve yaşam kalitesi hizmetlerinin sağlanmasında kaynaklar yaratılmalı, yeniden tahsis edilmelidir,
- Çocukların okul ve yetişkinlik dönemlerinde sağlıklı büyümeleri ve gelişmeleri için temel ön koşul olarak, yaşama mümkün olan en iyi başlangıç yapabilmeleri amacı ile ilgili kuruluşların sorumlulukları belirlenmelidir ve bu sorumlulukların yerine getirilmesi izlenmelidir.

Bu aşamada, çocukların yaşam kalitesi hakkı için yapılacak yatırımlara yön vermesi gereken bilgi "*çocukların yaşamlarındaki değişiklik ne kadar yetersiz kalırsa, ülkelerin bundan kaybedeceklerinin de o kadar ağır olacağı*"dır. Bütçe kararları alınırken hep çabuk ve gözle görülür sonuçlar elde etme dürtüsü ağır basar, oysa sağlıklı, üretken ve sevecen bir çocuğun aracı olduğu olumluluklar toplum yaşamında yıllarca izini sürdürür. Açlık, hastalık ve cehalet, hiçbir zaman ekonomik büyüme, demokrasi ya da insan haklarına saygının zeminini oluşturmamıştır. Bütün çocuklar için yaşama iyi bir başlangıç sağlanması, insani gelişmenin başarılmasında önemli bir yatırımdır. Çünkü çocuklara yaşam kalitesi için gereken koşulları sağlamamak, maliyeti en yüksek yanlıştır. Bu yanlıştın etkileri önce buna neden olanların kendi yaşamlarında kendisini göstereceği gibi, sonra da diğer kuşaklara aktarılacaktır. Bunun yanısıra, bir ülke benimsediği kamu politikaları ve bütçe kararları ile çocukların haklarının ihlal edilmesine izin verdiği sürece, çocuklar açısından yaşam kalitesine ilişkin gerçekleri ve geleceği değiştirmek için de hiç fırsat yaratılmayacaktır (Casas 2001, pgs:1-2; UNICEF2001, s: 13,15,25).

Sonuç olarak, çocukların yaşam kalitesinin geliştirilmesinde, çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik stratejik bir yaklaşım gereklidir. Bu yaklaşım halen tüm dünyada çocukların ve gençlerin yaşamlarını sarsan yoksunluk, hastalık, şiddet ve ayrımcılık döngülerinin kırılıp atılması açısından büyük potansiyel barındırmaktadır. Bu potansiyelin ciddiye alınması, çocukların yaşadıkları topluma katılıp katkıda bulunma fırsatlarını geliştirecektir. Bu tür bir yaklaşımın temelinde, çocuğun yaşam kalitesinin gelişmesinin güçlü çocuk-sağlıklı ve verimli bir yaşam amacı yer almaktadır. Güçlü çocuğun çevresine katkıda bulunan, eğitimine devam eden, evliliği ve doğumu erteleyen, riskli gebeliklerden kaçınan ve kendinden sonraki kuşaklar için sağlam bir temel bırakan bir genç olarak yetişme olasılığı da daha yüksektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Casas, F., 2001. **Children's Quality of Life**. Child Research Net CRN- Cybrary-Advisory Board Message. On Line: <http://www.childresearchnet.org>. Erişim: 14.06.2001.
2. DPT, 2001. **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Aile Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Yayın No: DPT: 2562-ÖİK: 578 Ankara.
3. Goldsmith, E.B., 2000. **Resource Management for Individuals and Families** (Second Edition). Wadsworth, Thomson Learning.
4. Gönen, E., Özmete, E., 1999. **Yaşam Kalitesi, Yaşam Standardı ve Refah Kavramlarına Yaklaşımlar**. Verimlilik Dergisi, 4:39-56.
5. McGregor, S.L., Goldsmith, E.B., 1998. **Extending Our Understanding of Quality of Living, Standard of Living and Well-Being**. Journal of Family and Consumer Sciences, 90(2):2-6,22.
6. McGregor, S.L., 2001. **Leadership for The Human Family: Reflective Human Action for a Culture of Peace**. On Line: <http://www.consultmcmgregor.com>, Erişim: 15.04.2002.
7. Parmenter, T., 1994. **Quality of Life as a Concept and Measurable Entity**. Social Indicators Research, 33:1-3,8.
8. TÇV, 1996. **Geleceğe Özen: Nüfus ve Hayat Kalitesi Bağımsız Komisyonu Raporu**. TÇV Yayın No: 119, Önder Matbaa, Ankara.
9. UNICEF, 2001. **Dünya Çocuklarının Durumu 2001**.

Doç.Dr.,
Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Müdür Yrd.

VAKIF HABERLERİ

Birliktelikler ve Katkılar

Bir sivil toplum kuruluşu için en önemli adımlardan biri, diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte atılan adımlardır. Adımlarda uyum ve dayanışma, toplumun parçalanmışlığını ve bireylerin yalnızlığını aşmanın en önemli araçlarıdır.

Kasım ve Aralık aylarında, değişik sivil toplum örgütlerince düzenlenen bir çok toplantıya katılmamız ya da sesimizi topluma duyurmamız sevindiriciydi.

■ Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin TODAİE ve Center for Victims of Torture (CVT) ile birlikte düzenlediği **"insan Hakları Mücadelesinde Yeni Taktikler"** toplantılarına Oya Fişek, A. Gürhan Fişek, U. Jale Şengül katıldı, insan Hakları Günü dolayısıyla sorumlu Bakanlık ve insan Hakları Koordinasyon Kurulu tarafından düzenlenen toplantıya Oya Fişek, UNICEF'in **"Dünya Çocuklarının Durumu 2003 Raporunun Tanıtım Töreni ve Basın Toplantısı"**na ise Yönetim Kurulu üyemiz U. Jale Şengül katıldı. Harcadıkları emekler için bu gönüllülerimize teşekkür ederiz, İnsan Hakları Günü dolayısıyla düzenlenen diğer iki toplantıya A. Gürhan Fişek katıldı. Bu toplantılardan birincisi insan Hakları Derneği tarafından düzenlenen ve **"Yoksul Çocuk Haklarını Arayamıyor"** başlığını taşıyan paneldi. İkincisi ise Türkiye Demokrasi Vakfı Demokrasi Kuşağı'nı oluşturan gençler tarafından düzenlenen iki günlük seminer içerisinde yer alan **"Sosyal Güvenlik Hakkı ve Risk Grupları"** konulu konuşmaydı.

■ Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen ve 16-19 Kasım 2002'de, Pulman Projesi (ileri Ağları Hareketlendiren Halk Kütüphaneleri) kapsamında gerçekleştirilen **"Pulman-XT Türkiye Ulusal Toplantısına"** katılarak değişik gruplar da görev alan gönüllülerimiz oldu. Avrupa Birliği üye ve aday üye ülkelerinde bulunan halk kütüphanesi, müze ve arşivler arasında enformasyon teknolojilerine dayalı geniş açılımlı bir işbirliği sağlama amaçlanıyordu. Gönüllülerimizden Onur Kovancı **"Sivil Yönetim, Demokrasi, Çok Kültürlülük ve Halk Kütüphaneleri"** çalışma grubuna; A. Gürhan Fişek **"Dışlanmış Gruplar ve Halk Kütüphaneleri"** çalışma grubuna ve H. Doruk Fişek ise **"Bütünleşik Kütüphane Otomasyon Sistemlerinde Gelişmeler"** çalışma grubuna katılarak görüşlerini diğer katılımcılarla paylaştılar. Çalışma Ortamı dergimizi de içinde barındıran halk kütüphanelerinin otomasyona geçmesi ve gelişmesi hiç kuşkusuz bizi de çok sevindirir.

■ **TRT Ankara Radyosu'nda** değişik konularda bir çok gönüllümüz Vakfımızın çalışmalarını yansıtmaya yolu buldular. **Özgür Radyo'da** Demokrasi Kuşağı programında ve **Işık TV'de** konuşmalar yaptık. Çocuk emeğinden Beyin göçüne kadar değişik konulara değinildi. Yalnızca etkinliklerle değil, bu radyo programları ile de Prof. Dr. Nusret H. Fişek'i anma olanağı bulduk. Radyo-TV programcıları Fethiye Öztürk, Ali Falih Akıcı, Bilşat Akyazı, Nuriye Kahyaoğlu ve Celal inal'a bize kitle iletişim araçlarında yer alma olanağı tanıdıkları için teşekkürlerimizi sunarız. **TRT-I'de** katıldığı "Pazar Panorama" programında, beyin göçünden beyin gücüne projemizden söz ederek, tanıtımımıza katkıda bulunan Mustafa Balbay'a da teşekkür ederiz.

■ Bir teşekkür de **"beyin göçünden beyin gücüne"** çalışmalarımıza yeni bir boyut kazandırmaya çalışanlara... 16 Kasım 2003 Cumartesi günü, **"dagkeçisi"** grubu gönüllülerimizle ülkemizin saygın spor bilim insanları biraraya geldiler. Yürüttükleri atölye çalışmasının konusu beyin göçü, genç işsizliği ve sporda başarı arasında bir bağ kurup; her üç alanın birbirini destekleyecek biçimde işlenmesini sağlamaktı. Ülkemizin sayılı spor bilim insanlarından Nejat Kök, Prof. Dr. Emin Ergen, Doç. Dr. Caner Açıkada, Doç. Dr. Gıyasettin Demirhan ve şampiyon 400 metre engelli koşucumuz ve gönüllümüz Arzu Uyar da bu çalışmanın içinde yer aldılar. Önümüzdeki günlerde bu konuda daha çok şeyler yazıp çizeceğimizi; yeni stratejiler önerebilecek konuma gelebileceğimizi düşünüyoruz.

■ Prof. Dr. Nusret H. Fişek Bilim ve Sanat Ortamı'nda yürüttüğümüz resim sergisi, el ürünleri ve sanatları sergimiz ve perşembe söyleşilerimiz Kasım ve Aralık aylarında da devam etti. Kasım ayında **Sağlıkçı Ressamlar Sergisi'ni**; Aralık ayında **"Resim Durağı"**nda Songül Genç, Alev Yücesoy, Saadet Potoğlu ve Nurbanu Eralp'i konuk ettik. 21 Kasım'da **"Küreselleşme ve Halk Sağlığı"** konulu söyleşi için taa Edirne'den kalkıp gelen özverili bir konuğumuz vardı: Prof. Dr. Ahmet Saltık. Görsel hazırlıkları ve etkili konuşmasıyla, ağızına kadar dolu salonu etkiledi. 21 Kasım'ın aynı zamanda Nusret Fişek'in doğum günü olması, katılımcılar için yeni bir sürprizi de beraberinde getirdi: Perihan Fişek tarafından hazırlanan doğum günü pastası hep birlikte yenildi; anımsanmaya devam edildiği sürece insanların ölmüş olsalar bile yaşamayı sürdürecekleri bir kez daha dillendirildi.

■ 26 Aralık 2002 Perşembe günü ise konuğumuz Yrd. Doç. Dr. İlkay Savcı'ydı. **"Bilgisayar Kullanımının İnsan ve İlişkileri Üzerindeki Etkisi"** üzerine konuştu. Verdiği örnekler ve özellikle de "veri girişi" gibi tekrarlayıcı, monoton işlerde çalışanların sağlık zararları çarpıcıydı, izleyicilerin soru ve katkılarıyla, zengin bir bilim ortamı oluştu.

Birlikte olmaktan hoşlanan, katkı vermekte mutlu olan insanlar bu ortamda buluşuyor.

Halk Kütüphaneleri ve Sivil Girişimcilik

• Onur KOVANCI

Halk kütüphanelerinin demokratikleşme süreçlerine katkıları paylaşılan bir yargıdır. Bu noktadan öne sürülen ilkelerle yoğunlaşan ana konu bilgi teknolojilerinin kullanımıyla endüstri ötesi toplumlarda bu kütüphanelerin yeni işlevlerinin ne olacağı noktasıdır. Bu açıdan odaklanılan nokta yurttaşlık olgusu olmuştur. Pulman ilkeleri bu çerçevede demokratikleşme sürecinde halk kütüphanelerinin değişik işlevlerini ele almaktadır. Bu ilkelerle bilgi toplumuyla birlikte düşünülen halk kütüphaneleri yaşam boyu öğrenme ilkesi içinde yurttaşların karar alma süreçlerine katılımını önemsemektedir. Bu açıdan halk kütüphanelerinin bilgiye ücret ödmeden erişimin mekanı konumunda olduğu vurgulanmaktadır. Halk kütüphanelerinin AB ile birlikte yeni: teknolojilerin benimsenmesi ve yurttaşların bilgilendirilmesi noktalarında halkı, karar verme mekanizmalarına daha fazla katılmaya hazırlaması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, enformasyon, danışma ve aktif katılım bu alandan beklenen temel noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte halk kütüphanelerinin müzeler ve arşivler gibi yerel kültür kurumları ile işbirliği düşünülmektedir. Bu işbirliği, diğer sivil toplum kuruluşlarını da kavramaktadır. Ancak, "kütüphanelerin, toplumsal merkezler olduğu" yaklaşımı yaygın olmakla birlikte, ülkemizin, henüz bu tartışmaların çok uzağında olduğu da grup çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır.

BİLİŞİM

Bilgisayarınıza Güvenebilir misiniz?

Richard M. Stallman (rms at gnu nokta org)

Çeviren : Doruk Fişek (dfisekat fisek nokta com nokta tr)

Redaksiyon : Deniz Akkuş Kanca (deniz at arayan nokta com)

Bilgisayarınız emirlerini kimden almalı? Çoğu insan kendi bilgisayarının başkalarına değil kendisine itaat etmesi gerektiğini düşünür. "Güvenilir bilgi işlem" adı verdikleri bir planla büyük medya kuruluşları (film ve müzik firmaları dahil), Microsoft ve Intel gibi bilgisayar firmaları ile işbirliği yaparak bilgisayarınızın size değil kendilerine itaat etmesini hedefliyorlar. Sahipli* programlar daha önce de art niyetli özellikler içermiştir, ancak bu plan bunu evrensel yaygınlığa kavuşturuyor.

Temel olarak sahipli yazılımlar, yazılımın ne yaptığını kontrol etmenize, kaynak kodunu incelemenize ya da değiştirmenize izin vermezler. Zeki iş adamlarının yazılım üzerindeki bu mutlak hakimiyetlerini sizin aleyhinize kullanmaları için çeşitli yollar geliştirmeleri şaşırtıcı olmasa gerek. Microsoft, daha önce bunu defalarca yaptı : Windows'un bir sürümü Microsoft'a sabit diskinizde kurulu tüm yazılımları bildirmek için tasarlanmıştır; Windows Media Player'ın yakın zamanda çıkan bir "güvenlik" güncellemesi kullanıcıların yeni bazı kısıtlamaları kabul etmesini şart koşuyor. Ama Microsoft yalnız değil : KaZaa müzik paylaşma programı, KaZaa'nın iş ortağının müşterilerine sizin bilgisayarınızın kullanımını kiralayabilmesine uygun tasarlanmıştır. Bu art niyetli özellikler çoğu zaman gizlidir, ama bir kez farkettiğiniz zaman da onları ortadan kaldırmak zordur, çünkü elinizde kaynak kodu yoktur.

Geçmişte bunlar istisnai olaylardı. "Güvenilir bilgi işlem" bunun kaide haline gelmesini sağlayacaktır. "Hain bilgi işlem" bu sistemler için daha uygun bir isim, çünkü bu plan bilgisayarınızın sizin emirlerinize uymamasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu sistemler, bilgisayarınızın genel amaçlı bir makine olmasını engeller ve bilgisayarınızın yapacağı her işlem için başkalarından izin ister hale gelmesini sağlayabilir. Teknik olarak hain bilgi işlemin altyapısı, bilgisayarın içinde dijital bir şifreleme ve imzalama aygıtının olması ve anahtarlarının sizden saklanmasına

dayanır (buna Microsoft'un verdiği isim : "palladium"). Sahipli yazılımlar bu aygıtı hangi programları çalıştırma izniniz olduğunu, hangi belge ya da bilgilere ulaşma izniniz olduğunu ve bu belge ve bilgileri hangi programlara aktarma izniniz olduğunu kontrol etmek için kullanacak. Bu programlar düzenli olarak internet aracılığıyla yeni izin verme kuralları indirecek ve size bunu otomatik olarak uygulayacak. Eğer bilgisayarınızın yeni kuralları periyodik olarak internetten indirmesine izin vermezseniz, bazı işlevleri kullanılamaz hale gelecek.

Elbette, Hollywood ve plak 1 şirketleri hain bilgi işlemini "DRM" (Dijital Kısıtlamalar Yönetimi) için kullanmayı planlıyor, böylece indirilen video görüntüleri ve müzik sadece belirlenen tek bir bilgisayarda izlenebilecek/çalınabilecek. Bu şirketlerden satın / alacağınız iznilen dosyaları paylaşmanız tamamen imkansız hale gelecek. Siz, toplum olarak, dosyalarınızı paylaşabilme özgürlüğüne ve yeteneğine sahip olmalısınız. (Ben birisinin şifrelenmemiş sürümleri üretmenin, onları gönderme ve paylaşmanın bir yolunu bulacağını, böylece DRM'nin tam olarak başarılı olamayacağını tahmin ediyorum, ama bu ümit, planlanan sistem için bir mazeret olamaz).

Paylaşımı imkansız hale getirmek yeterince kötü, ama daha da kötüsü var: Aynı sistemi e-posta ve belgeler için de kullanma planları mevcut. Bunun sonucu olarak iki hafta içinde yok olan bir e-posta, ya da sadece belirli bir şirketin bilgisayarlarında okunabilen belgeler oluşturmak mümkün olacak. Düşünün ki patronunuzdan riskli olduğunu düşündüğünüz bir şeyi yapmanızı emreden bir e-posta aldınız; bir

ay sonra, yapılan iş geri teptiğinde, emir altında hareket ettiğinizi göstermek için e-postayı kullanamıyorsunuz. Uçan mürekkeple yazılan emri "yazılı olarak almak" sizi korumayacak. Düşünün ki patronunuzdan yasadışı ya da etik olmayan şeyler yapmanızı isteyen, örneğin şirketinizin denetim raporlarını kağıt öğütücüden geçirmenizi isteyen, ya da ülkeniz için ciddi bir tehdidin kontrolsüz ilerlemesine izin vermenizi isteyen bir e-posta aldınız. Bugün bunu bir muhabire gönderebilir ve olayı ortaya çıkarabilirsiniz. Hain bilgi işlem dünyasında, muhabir belgeyi okuyamayacaktır, çünkü bilgisayarı onun emirlerini dinlemeyecektir. Hain bilgi işlem, yozlaşma için bir cennet olacaktır. Microsoft Word gibi kelime işlemciler, rekabet ettikleri başka kelime işlemciler açmasını diye belgelerinizi kaydederken hain bilgi işlemi kullanabilirler. Bugün, Word belgelerini okuyan özgür kelime işlemciler geliştirebilmek için word dosya biçiminin sırlarını uzun süreli deneme yanılma çabaları ile buluyoruz. Eğer Word, belgenizi kaydederken hain bilgi işlemi kullanarak şifreleme yaparsa, özgür yazılım topluluğunun o belgeyi okuyacak bir program geliştirme şansı bile olmayacaktır -geliştirmeyi basarsak bile, böyle programlar DMCA (Dijital Çağ Telif Hakkı Yasası) nedeniyle yasaklanabilecektir.

Hain bilgi işlem kullanan programlar, internetten sürekli yeni kurallar indirecek ve otomatik olarak bu kuralları çalışmalarınıza empoze edecektir. Eğer Microsoft ya da Amerikan hükümeti, yazdığınız bir belgede söylediklerinizi beğenmezse tüm bilgisayarlara yeni bir talimat göndererek sizin belgenizi kimsenin okumasına izin vermeyebilir. Yazınız 1984 romanındaki gibi geriye yönelik olarak iz bırakmaksızın kaybolacaktır. Kendi yazınızı siz bile okuyamayabilirsiniz.

Hain bilgi işlemin yapacağı çirkin şeyler hakkında bilgi edinebilir, bunların ne kadar etkili/önemli olabileceğini inceleyebilir ve bunu kabul edip etmemeye karar verebilirsiniz. Hain bilgi işlemi kabul etmek dar görüşlü ve aptalca olur ama esas önemli olan nokta, yaptığınızı düşündüğünüz anlaşmanın durağan olmamasıdır. Bir kez programı kullanmaya bağımlı hale geldiğiniz anda oltaya takılmış durumdasınız ve onlar bunu biliyorlar; artık anlaşmayı değiştirebilirler. Bazı uygulamalar otomatik olarak güncellemelerini indirecek ve bir şeyleri farklı yapmaya başlayacaklar ve güncelleme ya da güncellememe seçeneğini size sunmayacaklardır.

Bugün sahipli yazılımlarla .kısıtlanmaktan, onları kullanmayarak kaçınabilirsiniz. GNU/Linux ya da başka bir özgür işletim sistemi kullanırsanız ve üzerine sahipli programlar kurmaktan kaçınırsanız, bilgisayarınızın ne yaptığına siz karar verirsiniz. Eğer öz-

gür bir programın art niyetli bir özelliği varsa, diğer programcılar bunun farkına vararak düzeltebilir ve siz de programın düzeltilmiş halini kullanabilirsiniz. Özgür olmayan işletim sistemlerinde de özgür programlar ve araçlar kullanabilirsiniz; bu size tamamen bir özgürlük sağlamayı başaramasa da birçok kullanıcı böyle yapıyor.

Hain bilgi işlem özgür işletim sistemlerinin ve özgür uygulamaların varlığını tehdit ediyor, çünkü özgür sistemleri çalıştırmamız bu yolla engellenebilir. Hain bilgi işlemin bazı biçimleri, işletim sisteminin belirli bir şirket tarafından onaylanmış olmasını gerektirecek. Bazı biçimleri, işletim sistemi üzerinde çalıştıracağınız her programın işletim sisteminin geliştiricisi tarafından onaylanmasını zorunlu kılacak. Böyle sistemlerde özgür yazılımları çalıştıramazsınız. Bu sistemleri bertaraf etme yollarını bulmanız ve başkalarına açıklamanız ise suç addedilecek.

Amerika'da şimdiden tüm bilgisayarların hain bilgi işlemi desteklemesini zorunlu kılan ve eski bilgisayarların da internete bağlanmasını engellemeye yönelik yasa teklifleri bulunuyor. CBDTPA (biz ona Tüket Ama Programlamaya Çalışma Yasası diyoruz) bunlardan biri. Hain bilgi işlem kanun zoru ile uygulanmasa bile, kabul görmesi için büyük bir baskı oluşturulabilir. Bugün insanlar çok çeşitli sorunlara yol açmasına karşın (<http://www.gnu.org/philosophy/no-word-attachments.html>) iletişim için sıkça Word biçimini kullanmakta. Eğer

son sürüm Word belgeleri sadece hain bilgi işlem içeren bilgisayarlar tarafından okunabilir sekile getirilir ve kullanıcılar salt bireyci bir yaklaşımla hareket ederse, pek çok kişi hain bilgi işleme geçecektir. Hain bilgi işleme mücadele edebilmek için birlik olmalı ve kolektif bir harekette bulunmalıyız. Hain bilgi işlem ile ilgili daha fazla bilgi için, bakınız <http://www.cl.cam.ac.uk/users/rjal4/tcpa-faq.html>. Hain bilgi işlemi engellemek, organize bir hareket gerektirecek. Sizin yardımınıza ihtiyacımız var! (Electronic Frontier Foundation (www.eff.org - Elektronik Serhat Vakfı) ve Public Knowledge (www.publicknowledge.org - Kamu Bilgisi) hain bilgi işleme karşı kampanyalar düzenliyor - tıpkı Free Software Foundation'ın (Özgür Yazılım Vakfı) sponsorluğunu yaptığı Dijital İfade Projesi (www.digitalspeech.org) gibi. Lütfen çalışmalarına destek olabilmek için bu web sitelerini ziyaret edin.

Intel, IBM, HP/Compaq ya da bilgisayarınızı aldığınız firmanın halkla ilişkiler bölümlerine "güvenilir"¹⁾ bilgisayar sistemleri almaya zorlanmak istemediğinizi ve onların bu tür sistemleri üretmemelerini istediğinizi yazarak da yardımcı olabilirsiniz. Bu eylem tüketici gücünün baskısını arkamıza almamızı sağlayabilir. Eğer bunu bireysel olarak yaparsanız, mektuplarınızın birer kopyasını lütfen yukarıdaki kuruluşlara (EFF, PK) gönderin.

Dipnotlar:

1. GNU Projesi, genel/özel anahtar metodu ile şifreleme ve dijital imzalama yapılmasını sağlayan GNU Privacy Guard'ı (GNU Mahremiyet Koruyucusu - GPG) dağıtmaktadır. Bu yazılımı kullanarak özel e-postalarınızı güvenli şekilde gönderebilirsiniz. GPG'nin hain bilgi işlemde nasıl farklı olduğunu incelemek, birini faydalı, diğerini ise tehlikeli yapanın ne olduğunu görmek için yararlıdır.

Birisi GPG kullanarak şifrelenmiş bir belge yolladığında ve siz onu GPG kullanarak açtığınızda, sonuç olarak elde ettiğiniz şifre-siz belgeyi okuyabilir, yönlendirebilir, kopyalayabilir ve hatta tekrar şifreleyerek güvenli olarak bir başkasına yollayabilirsiniz. Bir hain bilgi işlem uygulaması, sizin yazıları ekranda okumanıza izin verir ama başka işler için şifresiz bir belge üretmenize izin vermez. GPG, bir özgür yazılım paketi olarak güvenlik özelliklerini kullanıcıların hizmetine sunar; kullanıcılar GPG'yi kullanırlar, Hain bilgi işlem kullanıcılarına kısıtlamalar empoze etmek için tasarlanmıştır, hain bilgi işlem kullanıcıları kullanır.

2. Microsoft, Palladium'u bir güvenlik önlemi olarak pazarlıyor ve virüslere karşı koruma sağlayacağını iddia ediyor ama bu iddia açık olarak yanlış. Microsoft Research tarafından Ekim 2002'de yapılan bir sunumda Palladium'un özelliklerinden birinin, mevcut işletim sistemlerinin ve uygulamalarının çalışmaya devam edecek olması olduğu belirtildi; bu da virüslerin bugün tüm yapabildikleri şeyleri yapmaya aynen devam edecekleri anlamına geliyor.

Microsoft "güvenlik"ten Palladium ile bağlantılı olarak bahsettiğinde, normalde bu kelimenin karşılığı olan "makinenizi istemediğiniz şeylerden korumak" anlamında kullanmıyorlar. Sizin, verilerin makinenizde bulunan kopyalarına, başkalarının istemediği şekillerde ulaşmanızdan korumayı kastediyorlar. Sunumdaki bir slayt, Palladium'un korumak için kullanılabilmesi için çeşitli sır tiplerini listeliyordu. Bunların arasında "üçüncü kişilerin sırları" ve "kullanıcı sırları" vardı. Ama "kullanıcı sırları" tırnak içine alınmıştı -çünkü bu Palladium'un ana tasarım amacı değildi.

Sunumda güvenlik konusu ile sıkça ilintilendirdiğimiz diğer terimlere de yer verildi "saldırı", "art niyetli kod", "spoofing", "güvenilir". Hepsine yeni anlamlar yüklenmişti: "Saldırı" birisinin size zarar vermeye çalıştığı anlamına gelmiyor, müzik kopyalamaya çalıştığınız anlamına geliyor, "Art niyetli kod", başkalarının istemediği bir işi makinenize yaptırabilmek için sizin yüklediğiniz yazılım manasına geliyor. "Spoofing" bir başkasının sizi kandırmaya çalışması değil, sizin Palladium'u kandırmaya çalışmanız anlamına geliyor. Ve berdevam...

3. Palladium geliştiricileri tarafından daha önce verilen bir demeçte sistemin temel dayanak noktası olarak, her kim bilgiyi geliştirmiş ya da toplamış ise nasıl kullanacağı konusunda da tam kontrole onun sahip olması esasının alındığı ifade ediliyor. Bu süregelen etik fikirlerin ve yasal sistemin bir ihtilal ile alaşağı edilmesi ve bir benzeri daha bulunmayan bir kontrol sisteminin oluşturulması demektir. Bu sistemlerin kullanımı ile öngördüğümüz problemler bir kaza eseri değildir; temel amacından kaynaklanmaktadır. Reddetmemiz gereken şey, kontrolü bizden alıp başkalarına devreden bu temel amaçtır.

Çeviri Notu:

* Sahipli kelimesi müseccel anlamında kullanılmıştır.

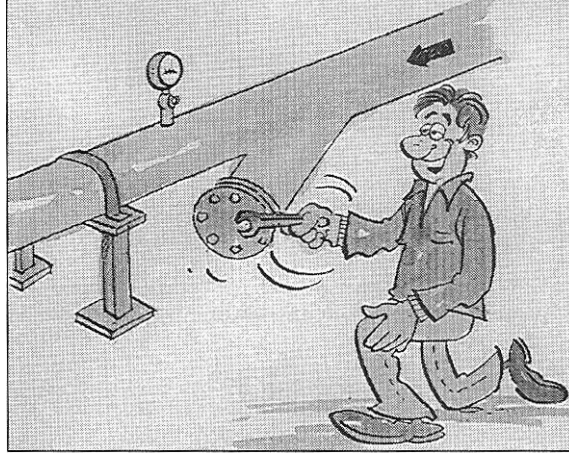
İKİ DAKİKA DÜŞÜN

Tehlikeyi Tanıyalım

Hava Borusu Filtresinin Temizlenmesi

Mustafa TAŞYÜREK*
(mustafatasyurekat fisek nokta org nokta tr)

Durum: Hava borusu filtresini çıkarmak ve borunun içini temizlemek için işçi bir flanş sökümü yapıyor. işçinin bu çalışma sırasında karşılaşılabileceği tehlikeyi tanımlayabilir misiniz ?

Neler Olabilir ?

1. Civata gevşetildiğinde, arta kalan basınç içerdeki kiri dışarı püskürtüp işçinin gözlerine kaçmasına yol açabilir.
2. Bütün civatalar çıkarıldıktan sonra flanş işçinin ayağına düşebilir.
3. İşçi, civataları sıkmak için anahtarı çıkartıp takarken anahtar kayabilir ve işçi başını boruya çarpabilir.
4. işçi çıkartılmış olan civatalar, aletler ya da diğer ekipman üzerine basarak bileğini burkabilir.
5. işçi ana valfi kapatmadan çalışmaya başladığı için hava aniden dışarı boşalacak ve işçiyi yere fırlatacaktır.

Ne Yapılmalı?

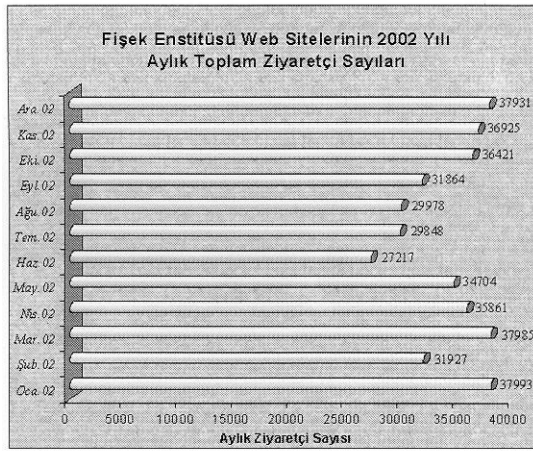
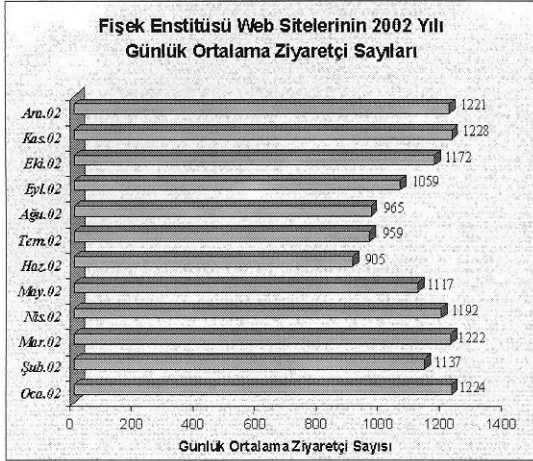
(Yanıtı 15. sayfada)

---

* Kim. Müh. ;
İş Sağlığı ve İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı ;
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi ;
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

VAKIF HABERLERİ

Fişek Enstitüsü Web Siteleri - Dünden Bugüne

İnternet aracılığıyla Fişek Enstitüsü, dört koldan geliştirdiği çalışmalarını çok daha geniş bir kitleye duyuru-rabilme şansını yakaladı.

<http://www.fisek.org.tr> ile başladı internet maceramız. Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı ana sayfasıydı www.fisek.org.tr. Web istatistikleri artan bir ilgiyi gösteriyordu. Site İngilizce'ye çevrildi ve www.fisek.org çıktı ortaya. Bu kez web istatistikleri yabancı ülkelerden bağlananların sayısının da azımsanmayacak ölçülerde olduğunu ve bu ilginin giderek yaygınlaştığını gösteriyordu..

Ardından www.fisek.com.tr tasarlandı ve yayına başladı. İnternetin nimetlerini gördükçe, hevesimiz ve yaratıcılığımız artmaya başlıyordu. Böylece internete yönelik bazı projelere de el atmaya başladık. Uzak Ülke (uzakulke.fisek.com.tr); "Düşlerimiz vardır bir yerlerde, saklıdır herkesten, bazen kendimizden bile. Herkesin düşleri vardır bir yerlerde... yakalanmayı bekler, kendimizden habersiz, bir Uzak Ülke'yi düşleriz... Uzakta, doğusunda düşlerimizin. Asla, asla, asla varamadığımız bir yerlerde." diyerek "başka bir mekan, başka bir zaman" arayanlar için sığınak yeri haline geldi.

Tüm bu sitelerimizi geliştirmek için çabalarken, beri yandan da artık tüm projelerimizi internet ile ilişkilendirme-ye başladık. Türkiye'de işgüvenliği konusunda kendi alanlarında tanınmış uzmanlardan oluşan ekibimiz ile yaptığımız çalışmalarımız artık

www.fisek.com.tr/isguvenligi/ adresine sığmamaya başladı ve www.isguvenligi.net çıktı ortaya.

Bu arada, bilgi işlem dünyasına katkıda bulunmak ve nimetleri paylaşmak için linux.fisek.com.tr büyük titizlikle hazırlandı ve güzel bir "özgür yazılım" kaynak sitesi olarak müdavimlerine kavuştu.

İnternet tabanlı proje üretmekten vazgeçmedik elbette. "Beyin Göçünden Beyin Gücüne" dedik ve www.dagkecisi.com isimli bir bebeğimiz oldu. Daha sonraları bebeğimizin www.beyingocu.com isimli bir ikiz kardeşi oldu.

Kütüphanemizi de anmadan geçemeyiz elbette. Türkiye'nin kitap içeriklerini de barındıran "uzmanlaşmış" kütüphanesi, taranabilir haliyle internette meraklıları ile www.fisek.org.tr/kutuphane/ adresinde buluştu.

Günler geldi geçti, siteler ve ziyaretçileri, kendimizi

geliştirmemiz için umduğumuzdan daha da işlek köprüler oldular.

Belki her zaman dilediğimizce geliştiremiyoruz sitelerimizi ya da kendimizi internete taşımaya yetişemiyoruz; fakat sitelerimiz kendimizle olan yarışımızda yavaşladığımız yaz aylarında bile dinamik web sitesi tanımlamasına örnek oluyorlar. Sanırız bunun en güzel yanıtı da 2002 yılı web istatistiklerimizde yatıyor.

- www.fisek.org.tr sitemiz Aralık ayını günde ortalama 135 ziyaretçi ile kapattı,
- [Uzak Ülke](http://uzakulke.fisek.com.tr) Mart ayında toplam 30461 kere ziyaret edilerek zor bir rekoru kırdı.
- linux.fisek.com.tr'de 1999'dan beri geçilen haber sayısı 2000'i aştı.
- Eylül ayında yenilenen www.isguvenligi.net yeni çehresi ile 4 ziyaretçisine Çalışma Ortamı Dergisi kazandırdı.
- www.dagkecisi.com, geçtiğimiz yıl Malezya'dan Meksika'ya 25 farklı ülkedeki Türk vatandaşlarımıza ulaştı.

• Web sitelerimizi, toplamda günde 1500'ün üzerinde kişi ziyaret ediyor.

1. ve 2. grafiklerde Uzak Ülke hariç tüm sitelerimizin 2002 senesi ziyaretçi istatistiklerini bulabilirsiniz.

Tüm bunlar yetmedi, bize. Web sitelerimizin bu istatistiklerde birbirleri ile ilişkilerine de değinelim istedik (Uzak Ülke hariç) ve son grafiğimiz de böylece meydana çıktı.

2002 yılında **www.fisek.com.tr %45, www.fisek.org.tr %30, linux.fisek.com.tr %15, www.isguvenligi.net % 7, www.dagkecisi.com %3** oranla sitelerimizin ziyaretçilerini paylaşmışlar.
Her türlü yayınıımızı izlemeye devam eden, bizi sürekli teşvik eden siz tüm ziyaretçi ve izleyicilerimize selam ve teşekkür ediyor, gerek sizler gerek gelecek müdavimlerimiz için de yepyeni fikirlerimize hazır olun diyoruz.